

Козацька доба на землях Сумщини

Заселення Дикого поля. Гарасим Кондратьєв – перший сумський полковник

Гарасим Кіндратович Кондратьєв (р.н.н. – 1701) – осадчий м. Суми і перший полковник Сумського слобідського козацького полку, засновник відомого старшинсько-дворянського роду, що відіграв провідну роль у розбудові м. Суми, заселенні та економічному розвитку полкових земель від р. Сейм на півночі до нинішньої Полтавщини на півдні та від м. Недригайлова на заході до с. Піни нинішньої Курської області Росії. Слобідські козацькі полки протягом 1650-1765 рр. являли собою українські військові формування та автономні адміністративно-територіальні утворення в складі Московщини, в основу яких було покладено полково-сотенний устрій Війська Запорізького. На підставі царських жалуваних грамот вони зберігали притаманні для України самоврядування й судочинство, а звичайне населення отримувало суттєві економічні пільги.

На початку 1655 р. після битви під Охматовим частини козаків Б. Хмельницького вирушила з м. Ставище на схід. Перед "великим постом" перша сотня родин під проводом осадчого Гарасима Кіндратовича Кондратьєва, тікаючи від польського терору, прибула на місце впадіння у Псел річок Суми й Сумки. 26 червня 1655 р. вони отримали дозвіл царського уряду на заснування міста Суми. На початку 1659 р.



відбулася козацька рада. Того ж року Гарасиму виписано жалування з Розрядного приказу, як затверджені полковнику Сумського полку, котрий спочатку складався з кількох сотень, а наприкінці свого існування – з 24 сотень.

Життєвий шлях першого сумського полковника був сповнений численними боями і походами, а також господарською діяльністю з розбудови нових населених пунктів. Місце народження та справжнє родове прізвище Гарасима Кіндратовича достеменно невідомі. Народився він не пізніше 1625 р., оскільки у 1655 р. вже очолював переселенську громаду. Від першої дружини – Христини Голуб, народилися четверо синів: старший Іван, Григорій, Андрій і наймолодший Роман, котрі були помічниками батькові в обороні України від ворогів. Від шлюбу з другою дружиною – Катериною Бакаєвою народилася донька Марія.

З початком доби Руїни Сумський полк на боці царату бере участь у бойових діях на українських землях, за умови нестабільності та частоті зміни лівобережних полковників, Гарасим Кондратьєв у 1660-1670-х роках представляв інтереси царя на Лівобережній Україні та навіть претендував на гетьманство. Відданий "про добрі люди" московській владі, він підтримував стосунки з гетьманами Брюховецьким і Дорошенком. Пізніше Сумський полк разом із військом гетьманича Семена Самойловича веде активні бойові дії на Правобережжі та охороняє кордон із Диким полем. Протидіючи турецько-татарській агресії, Сумський полк під проводом Г. Кондратьєва долучився до Чигиринських походів (1677-1678), будівництва Нової (Ізюмської) оборонної лінії (1679-1681)

та першого Кримського походу 1687 р. У серпні 1687р. під час Коломацької ради Кондратьєв посприяв обранню на гетьманство Івана Мазепи. Проте, з огляду на похилий вік і кілька поранень, Гарасим Кіндратович передав полковництво сину Андрію. В нагороду за службу, царською грамотою від 1687 р., Гарасим Кондратьєв був записаний до московського дворянства, а його син Андрій – до стольників.

Побожний Гарасим Кіндратович власним коштом збудував чоловічий Успенський монастир в с. Мала Чернеччина (тепер – с. Токарі Сумського району) та жіночий Іоанно-Предтеченський монастир у передмісті Сум, церкву Іоанна Богослова в с. Низи та Різдва Пресвятої Богородиці в Старому селі Сумського району, відновив сумську дерев'яну церкву Святителя Миколи та собор Преображення Господнього. Помер Гарасим Кіндратович в похилому віці в 1701 р. на пасіці біля Хотині Сумського району і похований у Свято-Воскресенському храмі в Сумах.

Наприкінці XVII – на поч. XVIII ст. Кондратьєви поєдналися родинними зв'язками з гетьманською верхівкою: Апостолами, Велецькими, Гамаліями, Зеленськими, Іскрицькими, Корсаками, Лизогубами, Марковичами, Миклашевськими, Полуботками, Савичами, Скоропадськими, Сулимами, Чорнишами та князями Четвертинськими. Родичами стали й представники слобідських родів – Осипові й Донці-Захаржевські, а також полкові старшини. Заслужений авторитет Кондратьєва зробив сумське полковництво майже спадковим, а сам Сумський полк – найбільшим на Слобідській Україні.

Козацький устрій на землях Сумщини

В історико-географічному відношенні до складу Сумської області були включені достатньо відмінні території. Протягом XVII-XVIII ст. ці землі входили до складу козацьких полків Гетьманщини та Слобідської України, а межиріччя річок Клевень і Сейм, з початку XVI ст. окуповане Московським царством, було залюднене переважно московськими служилими людьми. З початком Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, в 1648-1649 рр. постала українська держава Військо Запорізьке та склався новий адміністративний устрій – полково-сотенний лад. Землі нинішньої Сумщини входили до складу наступних полків.

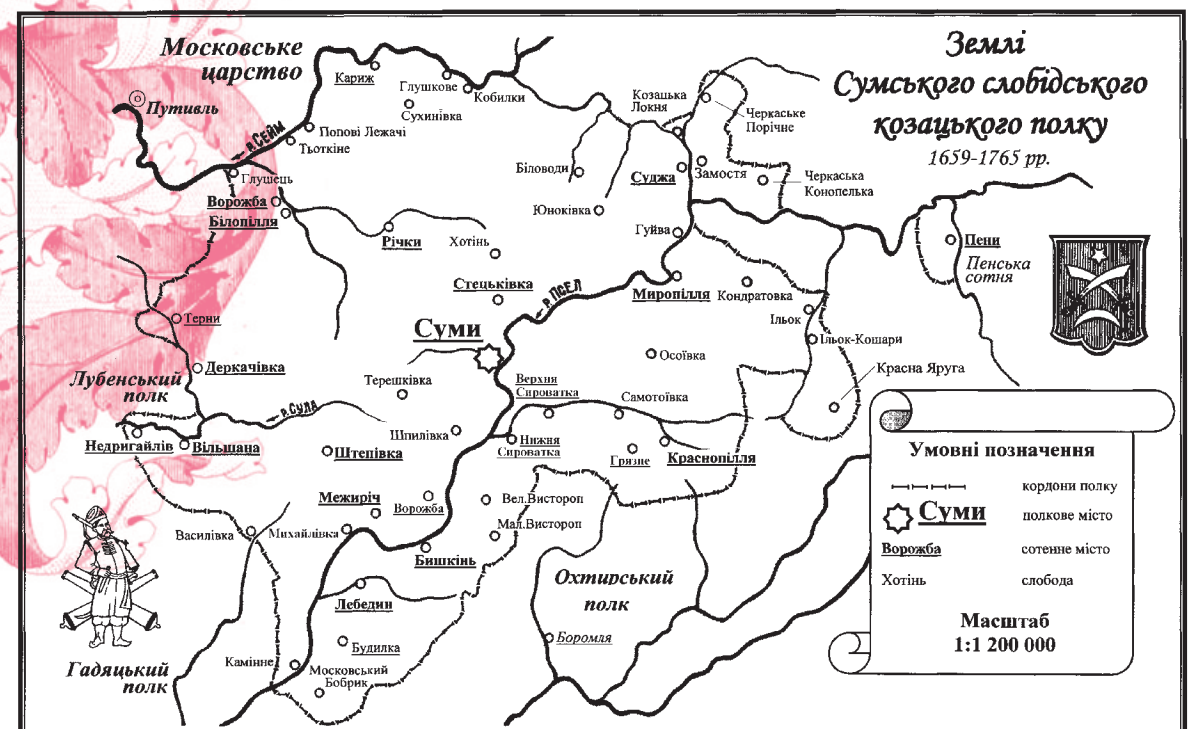
Гадяцький (1648-1649, 1659-1660, 1672-1782), сотенні містечка: Бірки, Грунь, Куземин; Лубенський (1648-1649, 1658-1782) – Глинськ, Костянтинів, Ромни (полкове місто в 1714-1727 рр.), Сміле, Хмелів;

Миргородський (1648-1782) – Глинськ, Костянтинів, Ромни, Сміле; Ніжинський (1648-1782) – Вороніж, Глухів, Конотоп, Кролевець, Підлипне, Попівка, Ямпіль; Прилуцький (1648-1782) – Юріївка, Корибутів; Бірки (у 1649-1662, дві сотні), Грунь (1654-1662), Куземин (1649-1662) Подільки (1649) певний час входили до Полтавського полку. Нетривалий час існували Глухівський (1663-1665) та Зінківський (1662-1672) полки.

Автентичний поділ зберігався до 1782 р., коли російський царат запровадив тут губерніально-повітовий поділ. Протягом XIX ст. ці землі входили до складу Чернігівської та Полтавської губерній Російської імперії.

У 1658-1659 рр. на знелюднених землях московського прикордоння постали автономні військові й адміністративно-територіальні утворення – Сумський і Охтирський слобідські козацькі полки. Сотенні містечка Сумського полку (1659-1765): Бишків (2 сотні), Білопіль (2), Будилка (2), Верхня Сироватка, Вільшана, Ворожба (Білопільська), Ворожба (Лебединська), Грязне, Кариж, Краснопіль, Лебедин (2), Межиріч (2), Миропіль (2), Недригайлів, Нижня Сироватка, Піна, Рибиця (Мала Рибиця), Річки, Стецьківка, Суджа (2), Суми (3), Терни. На території Сумської області до Охтирського полку (1658-1765) належали сотенні містечка Боромля (2 сотні), Білка, Кириківка, Охтирка (2) та Хухра.

У 1767 р. російський царат ліквідував полково-сотенний устрій Слобожанщини,

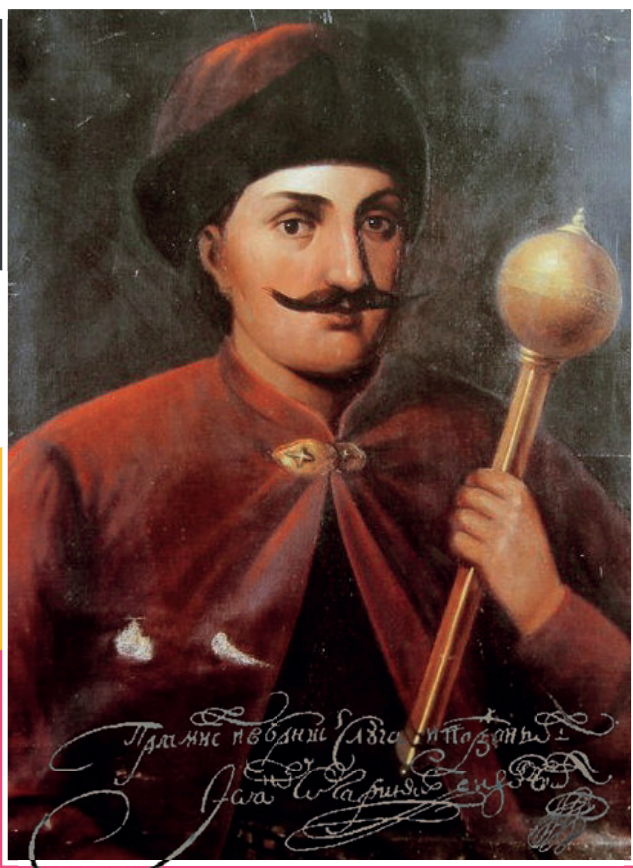


а полкові землі були розділені з-поміж Слобідсько-Українською (Харківською), Полтавською та Курською губерніями. У 1918 р. Слобожанщина увійшла до складу Української Держави, але, внаслідок російсько-більшовицької агресії 1919 р., східні землі Сумського полку (Карицька, Пінянська та дві Суджанські сотні), населені здебільшого українцями, були передані до складу Курської губернії Росії.

Українські козацькі формування, що перебували на службі московитсько-го воеводи в м. Путивлі, відомі з першої чверті XVII ст. У стилі українського бароко був споруджений путивльський храм Миколи Козацького (1735-1737).

Під час війни з французами в 1812-1813 рр. та Польського повстання в 1830-1831 рр. Російська імперія вдавалася до формування на землях нинішньої Сумщини українських козацьких полків. Відмінності в побуті, фольклорі, діалектах і народній архітектурі спостерігаються в Сумській області й донині.





Перший гетьманат. Конотопська битва 1659 року

"Як далеко козацька шабля засягла, так і
влада козацька має бути!"
(І. Виговський)

Іван Виговський (бл. 1608 – 17.03.1664) – український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави у Наддніпрянській Україні (1657-1659).

Народився близько 1608 р. на Овруччині в родині православного шляхтича гербу Абданк. Випускник Київської братської школи. Служив у київському і луцькому судах, був намісником луцького староства. Згодом поступив до кварцяного війська Речі Посполитої, де потім став ротмістром. На початку Хмельниччини брав участь у битві під Жовтими водами 1648 р. на боці урядових військ. У ході битви потрапив до татарського полону, але був викуплений гетьманом Богданом Хмельницьким. Після переходу на бік козаків-повстанців працював особистим писарем гетьмана, а 1650 р. отримав посаду військового генерального писаря. Сформував і очолив козацький уряд при гетьмані – Генеральну військову канцелярію. У 1649 р. склав перший реєстр Війська Запорозького. Брав участь у військових операціях при Пилявцях

(1648), під Збаражем та Зборовом (1649), Берестечком (1651), Батогом (1652), Жванцем (1653), Охматовом та Львовом (1655). Займався розробкою і був присутнім при укладанні Зборівського, Білоцерківського та Переяславського договорів. У квітні 1657р. при тяжкохворому гетьманові та після смерті Хмельницького став регентом при його малолітньому сину – Юрієві. 26 липня того ж року обраний на Чигиринській раді новим гетьманом до часу повноліття Юрія, а 26 жовтня знову переобраний гетьманом на загальновійськовій раді в Корсуні. Вступив у конфлікт із Запорозькою Січчю та Полтавським полком, який вилився у заколот під проводом Мартина Пушкаря і Якова Барабаша. 31 травня 1658 р. розбив заколотників і жорстоко покарав полтавську старшину, однак не зміг спинити подальші виступи опозиції, що поклали початок Руїні. В умовах загрози війни з Московією, яка виступила на боці антигетьманських сил, 1658 р. уклав Гадяцький договір із Річчю Посполитою, за яким козацька Україна перетворювалася на Велике князівство Руське – третю скла-

дову Речі Посполитої. За договором проголошувався Руським гетьманом і чигиринським старостою. Під час козацько-московської війни 1658-1659 рр. вщент розбив московитів під Конотопом за допомоги кримського хана Мухаммед-Гірея IV. Проте поступово втратив підтримку оточення через невдоволення козаків Гадяцьким договором та деструктивні дії отамана Сірка. У вересні 1659 р. передав булаву Юрію Хмельницькому, після чого виїхав до Речі Посполитої. Решту життя провів на Волині й Галичині на посаді київського воєводи. У 1660 р. брав участь у битві під Слободищем у складі війська Речі Посполитої. У 1662 р. вступив до Львівського братства. Після зречення Ю. Хмельницького в 1663р., намагався повернути собі гетьманство, але програв Павлу Тетері. Був одним із таємних співорганізаторів антипольського повстання, що спалахнуло 1664 р. на Правобережній Україні під проводом Дмитра Сулими. Арештований поляками і козаками гетьмана П. Тетері. Страчений у ніч з 16 на 17 березня 1664 р. поблизу села Вільховець.

Григорій Гуляницький (поч. XVII ст. – 12.09.1675) – активний учасник Визвольної війни 1648-1658 рр. та Національної революції 1648-1676 рр., впливовий політичний діяч. Народився в м. Корсунь Київського воєводства. Походив із відомого й розгалуженого роду Гуляницьких, що належали до української православної шляхти гербу Остоя, родовим гніздом якого було с. Гуляники на Кременеччині. Рід Гуляницьких брав активну участь у Національній революції: в "Реєстрі всього Війська Запорозького" 1649 р. вказано 20 представників роду. Григорій був у числі козацької старшини Корсунського полку. Наприкінці 1651р. перебував в опозиції до гетьмана Богдана Хмельницького. Не прийнявши Білоцерківського договору 1651 р., змушений був тікати до Свято-Онуфріївського монастиря під Корсунем. На власні кошти значно розбудував цей монастир. У 1653-1655 рр. – корсунський полковник. Брав участь у Жванецькій облозі 1653 р., дипломатичних переговорах із Московською державою (1654-1655), однак не присягав цареві Олексію Михайловичу. У 1656-1659 рр. – полковник Ніжинського полку. Влітку 1656 р. разом із переяславським полковником Тетерею командував українським корпусом, що діяв у Білорусі в районі Гомеля. Після смерті Б. Хмельницького став прихильником гетьмана Івана Виговського, брав участь у Корсунській раді 1657 р. та козацькій раді у Переяславі 1658. У 1658 р. боровся проти промосковських заколотників – кошового Якова Барабаша і полтавського полковника Мартина Пушкаря. Вибив пушкарівців із Гадяча та Лубен, вів дипломатичні переговори з Річчю Посполитою, що завершилися укладанням Гадяцького

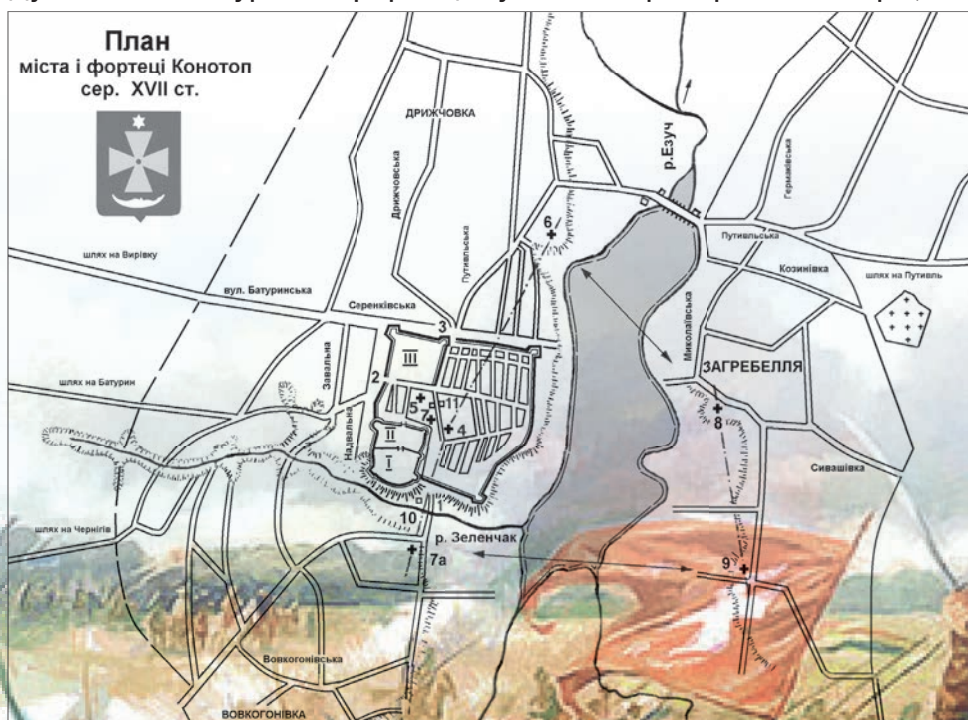
"Будучи під владою королів польських і великих князів литовських, за права й вольності свої ми все стояли і з неволі ми освободились. Так само й вам кривд і грабежу не подаруємо"
(Г. Гуляницький – московським послам).

договору 1658 р. На початку 1659 р. зайняв чітку й принципову позицію в переговорах з московськими послами Булгаковим і Байбаковим, закликав їх до миру та пропонував вивести московські війська з України. Як наказний сіверський гетьман, командував Ніжинським, Прилуцьким і Чернігівським полками, обороняв від московських військ Пирятин, Варву та Конотоп. У Конотопі Гуляницький зі своїми полками протягом трьох місяців героїчно захищав Конотопську фортецю від московських військ під командуванням князя Олексія Трубецького, чим допоміг гетьманові Виговському залучити підтримку союзників і розгромити війська Московщини в ході Конотопської битви 1659 р. Після відставки І.Виговського склав полковничий пер-

нач, однак потім підтримав Юрія Хмельницького. Брав участь у битві під Слободищем і укладанні Чуднівського договору 1660р. У 1662-1664 рр. – корсунський полковник, наказний гетьман. Під час гетьманства Павла Тетері брав участь у поході короля Яна II Казимира на Лівобережну Україну (1663-1664). Згодом був звинувачений у зраді й засланий до замку Мальборк в Пруссії разом із Ю. Хмельницьким і митрополитом Й. Нелюбовичем-Тукальським. Утік із останнім із в'язниці в 1667 р., потім служив королю, розглядався як можливий наступник Михайла Ханенка. Однак став на бік гетьмана Петра Дорошенка, боровся за українську незалежність. У 1679р. поляки звинуватили його у зраді та 12 вересня розстріляли в Білій Церкві.



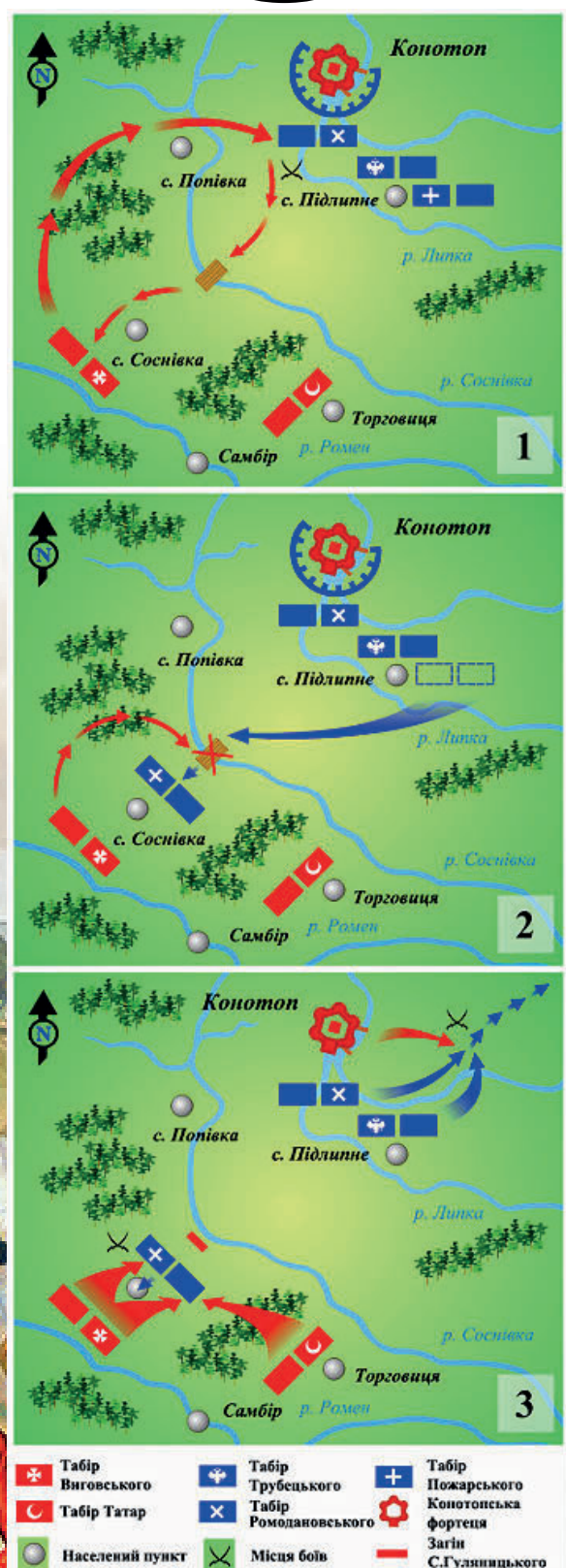
Конотопська битва 1659 року – один із центральних епізодів московсько-української війни 1658-1659 рр. Битві передувала успішна оборона протягом травня-липня 1659р. українськими військами (4-5 тис.) під командуванням гетьмана ніжинського полковника Г. Гуляницького м. Конотоп, обложеного 100-тис. московським військом на чолі з князем О. Трубецьким, С. Пожарським, Г. Ромодановським та самозваним гетьманом І. Безпалом. Міські укріплення були не надто міцними. Від посаду до річки Конотоп стояв острог із дубових стовбурів. У фортеці було четверо проїзних воріт, на



воротях і по острогу башт не було. Рів із двох боків захищав фортецю, всередині якої було дві церкви. Фортеця мала 4 чавунні гармати. Поряд із цим укріпленням знаходиться інше, з трьох боків оточене валою і ровом, а з четвертого прикрите долиною ріки. У багатьох місцях Конотоп оточували болота, що сприяло обороні. О п'ятій годині ранку 21 квітня, князь Трубецькой почав приступ; місто обстріляли з гармат, почався бій. Деяким московським загонам вдалося вдертися до фортеці, але козаки Гуляницького мужньо боронилися та вибили загарбників з міста з великими втратами. Після такої невдачі московіти не наважувалися на прямий приступ, а продовжували обстріл міста з гармат та почали засипати землю рів. Проте вночі козаки використовували той ґрунт для укріплення валів фортеці і робили вилазки та зневажча нападали на московські загони навколо міста.

Вимушена затримка московитів під Конотопом дала змогу гетьманові І. Виговському мобілізувати козацьке військо в Правобережній Україні, сформувати наймані загони іноземців (разом – близько 60 тис.) та залучити на допомогу кримського хана Мухаммед-Гірея IV на чолі 40-тис. війська. 4 липня 1659 р. І. Виговський розбив передовий загін московитів під с. Попівка (нині село Конотоп-

ського р-ну). Підійшовши до Конотопу, він за домовленістю з ханом залишив у засідці біля с. Соснівка татарське військо та частину козацького війська і 8 липня вдарив по ворожій армії, потім після нетривалого бою почав відводити козацькі підрозділи на вихідні позиції, імітуючи втечу. Московський воєвода князь Пожарський кинувся переслідувати відступаючих і потрапив у заздалегідь підготовлену пастку. За наказом І.Виговського в цей час було зруйновано міст і загачено р. Куколку (притоку Сейму), що унеможливило організований відступ ворожого війська. Згідно з найчастіше вживаними підрахунками істориків, у бою загинуло близько 30 тис. московського війська, а 15 тис. вояків та півсотня воєвод потрапили в полон. Втрати козацького війська та найманців становили 4 тис., втрати кримського хана – 6 тис. осіб. 9 липня 1659р. об'єднана українсько-татарська армія розпочала наступ на позиції князя Трубецького під Конотопом, змусивши московське військо відступити з української землі до Путивля. Результати битви налякали Москву і мали широкий резонанс у Європі. Однак, через підступний напад кошового Сірка на татарські улуси, хан змушений був повернутися до Криму, а козацьке військо так і не скористалося перемогою.





Пам'ятний знак на честь козацького полковника Івана Богуну, страченого поляками у 1664р., с. Чернацьке Кomanської сільради Чернігівської області, правий берег р. Десна.

Оборона Глухова (22 січня – 9 лютого 1664 р.) козацькими військами від військ Речі Посполитої відбувалася під проводом гетьмана І. Брюховецького й сталася під час походу польського війська на Лівобережжя.

У листопад 1663 р. король Ян II Казимир із польською армією, з козаками Тетері й татарами, які прийшли на поміч, переправився через Дніпро. Київ і значні фортеці було вирішено оминати, щоб не витратити час на їх облогу. Похід серед зими був важкий, але король швидко просувався вперед, здобуваючи одне українське місто за іншим, і так дійшов до московського прикордоння. 22 січня польське військо, козацькі полки Тетері й татари підійшли до Глухова. Залого міста очолював генеральний суддя Животовський і київський полковник Василь Дворецький, яким вдалося добре підготуватися до оборони. 29 січня під проводом Стефана Чарнецького поляки розпочали штурм в ході якого загинуло близько 340 офіцерів і понад 2 тис. жовнірів. При цьому козаки Івана Богуну відмовилися від бою. У наступні дні не припинялися обстріли, здійснювалися підкопи, закладалися міни під укріплення. Складне становище обложених і відчутні втрати, брак надії на допомогу з боку українсько-московського командування – все це спонукало близько 20 сотників і отаманів прийняти королівську пропозицію здати місто. Очолювані Василем Уманцем, вони заарештували В. Дворецького, однак рядові козаки, міщани й московські стрільці напали на них, відбили полковника й вирішили стояти до кінця.

Тим часом на півдні Іван Сірко з запорозькими козаками здійснив похід проти Криму, чим утримував хана від активнішої допомоги королю.

Брюховецький сполучився біля Батурина з московським військом Ромодановського й рушив на початку лютого 1664 р. на відсіч полякам.

8 лютого за наполяганням С. Чарнецького жовніри пішли на другий генеральний приступ. Три міни вибухнули саме тоді, коли вони штурмували вал і брами, й завдали великих втрат. Залишивши під стінами Глухова понад 1 тис. вбитих, жовніри відступили. Велику допомогу оборонцям надавав Іван Богун, котрий таємно листувався з обложеними, повідомляв про час і місце приступів, спромігся переправити їм порох і продовольство, а також вказував на місця найбільш придатні для вилазок. Під час другого штурму "козаки ледяче атакували водяну браму, лише кричали і в повітря стріляли". У польському штабі довідалися, що Богун таємно зноситься з глухівцями та з Брюховецьким і планує завдати удару полякам з тилу. 17 (27) лютого 1664 р. неподалік Пирогівки, в місці, що нині звється Іванова Гора, славнозвісного полковника Івана Богуну було страчено.

Величезні втрати спонукали Яна Казимира 9 лютого зняти облогу й вирушити до Севська на злуку з литовським військом. Оборона Глухова позбавила поляків ініціативи й дозволила І. Брюховецькому (близько 10 тис. козаків) та Г. Ромодановському (12 тис. вояків) різко активізувати воєнні операції переважно партизанськими методами. Тим часом до короля надійшла звістка про повстання на Правобережжі. Король, з ослабленим зимовим походом і безперестанними боями військом, навіть після злуки з литовцями, не зважився стати проти свіжих сил Брюховецького й Ромодановського, й після ар'єргардних боїв почав відступати через Новгород-Сіверський і Стародуб на Литву.



Глухів – гетьманська столиця

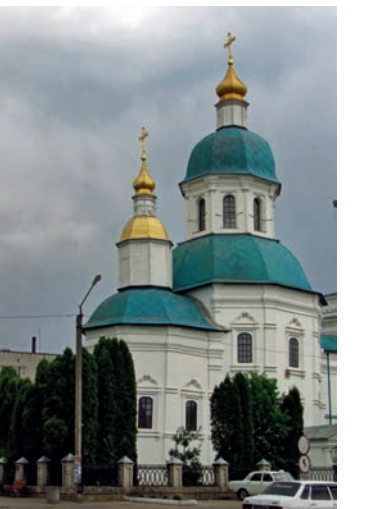
У період з 1708 р. по 1764 р., після знищення Батурина, місто перетворюється на столицю Лівобережної України – постійну резиденцію українських гетьманів Івана Скоропадського (1708-1722), Данила Апостола (1727-1734), Кирила Розумовського (1750-1764), місце розташування 1-ї і 2-ї Малоросійських колегій. 1738 р. у Глухові започаткована перша в Україні та Росії школа співи та інструментальної музики, в якій навчалися видатні українські композитори М. Березовський і Д. Бортнянський. За гетьмана К. Розумовського в місті з'являється перший в Україні професійний театр західного взірця.

Глухівська фортеця впродовж XVIII ст. зміцнювалася й розбудовувалася. Протягом тривалого часу Глухів залишався знаним центром людвисар-



ництва, тут відливали гармати й дзвони. У довідці, складеній як відгук на прохання запорожців 1746 р. до імператриці Єлизавети Петрівни про пожалування їм артилерії, зазначалося: "литые артиллерии производят только малороссийские козаки, в городе Глухове, под смотрением войсковой генеральной канцелярии на их собственном коште".

У лютому 1750 р. на старшинській раді у Глухові гетьманом Лівобережної України обрали Кирила Розумовського. А наприкінці 1763 р. було ухвалено складену гетьманом і старшиною записку "Про відновлення старовинних прав Малоросії". У відповідь Катерина II усунула Розумовського з посади гетьмана і передала управління Україною другій Малоросійській колегії, "щоб вік і ім'я гетьманів зникло, ні токмо б персона, котра була зведена в тоє достоїнство". Після ліквідації гетьманської держави (1764 р.) з частини Лівобережної України була створена в 1765 р. Малоросійська губернія з адміністративним центром у Глухові. З часу скасування полково-сотенного ладу (1782) Глухів став повітовим містом Новгород-Сіверського намісництва.



Лебединські катівниці



Під час Північної війни між Швецією та Московським царством, в яку була втягнута й Україна, до кінця грудня 1708 р. у Лебедині знаходилася головна штаб-квартира царя Петра Олексійовича. За місцевими переказами, цар зупинився у будинку лебединського сотника Татарчука, що знаходився у межах "великого осадного города" біля церкви Преображення Господнього – там, де зараз знаходиться будинок пожежної команди. Разом із Петром прибули Олександр Меншиков та гетьман Іван Скоропадський.



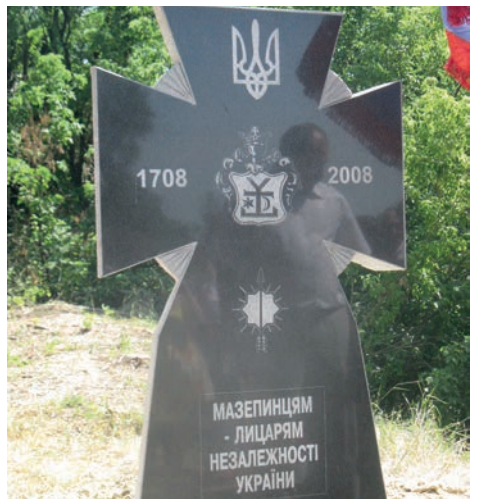
У цей час в Україні старшин і козаків, запідозрених у прихильності до Мазепи, та тих, хто не з'явився на Глухівську раду для "обрання" Скоропадського, царські урядовці заарештовували та гнали до Лебединя на допити. Зізнання добувалися канчуками, батогами і розпеченим залізом, яким повільно проводили по тілу людини, від чого шкіра кипіла і здіймалась пухирями. Той, хто проходив одне випробування, переходив до іншого, а хто всіх їх не витримував, того вважали за винного і страчували.

У центрі Лебединя на майдані коло Преображенського храму кати (в першу чергу Меншиков) рубали голову старшині, козакам, а також жінкам і дітям, запідозреним у прихильності до мазепинського оточення. Стинання голів та вішання людей було для Меншикова "за іграшку" – колесування, четвертування і саджання на палю стало його звичним ремеслом. За приблизними даними, в Лебедині загинуло близько 900 осіб, у тому числі і делегація від Запорізької Січі, що була послана до царя. Всього, за підрахунками свідка подій і хроніста Петра Крекшина, протягом листопада 1708 – липня 1709 рр. в Україні "изменников до тридцати тысяч порублено".

За ви роками, винесеними в Лебедині, велику кількість "мазепинців" і членів їхніх родин було заслано до Сибіру. На тих, що залишилися в Україні, на довгі роки було накладено особливу податкову повинність – так звану "мазепщину", скасування якої, згідно свідчень щоденника генеральної канцелярії 1722-1723 рр., добивалася від російського

уряду козацька старшина. Мазепинці, що не зазнали прямих репресій, всіяко утискалися, в першу чергу в майнових питаннях.

Закатованих у Лебедині ковали за містом, поруч із Мироносицьким кладовищем. Ця місцевість отримала в народі назву "Гетьманці". У XIX ст. українськими патріотами тут було насипано курган та встановлено хрест. У 1992 р. Українським козацтвом було відновлено хрест, а згодом – насип. А в жовтні 2013 р. на загадку про страчених москвинами прихильників гетьмана Мазепи біля Мироносицького кладовища споруджено новий меморіал у вигляді гранітного хреста на верхівці опоясаного каменем кургану та невеличкою капличкою з іконою Пресвятої Покрови.



Калнишевський Петро Іванович (близько 1691 – 12.11(31.10).1803) – останній кошовий отаман Запорозької Січі (1762, 1765-75). Народився в с. Путовийтівка Роменського району Сумської області. Згідно з архівом Нової Січі походив із "мужичого" роду; за ін. відомостями – з шляхти Роменської сотні Лубенського полку. На Січі, куди, за переказами, Петро потрапив ще в дитячому віці, він пройшов шлях від джурі до найвищих посад. У 1760 р. – військовий суддя, в 1762 р. його вперше обрано кошовим отаманом. У січні 1765 р., всупереч волі імператриці Катерини II, знову став кошовим і переобирався на цю посаду протягом наступних 10 років. Захищаючи земельні володіння і територіальні права Запорозької Січі, брав участь у трьох запорозьких депутаціях до Санкт-Петербурга (1755-56, 1762, 1765). Дбав про залюднення запорозьких земель, сприяючи переселенню селян Лівобережної, Правобережної та Слобідської України. Попри вимоги поміщиків, не видавав вітків. Вважав створення хуторів і зимівників засобом стримування наступу царизму на землі Вольностей Війська Запорозького Низового: в 1770 р. там налічувалося 45 сіл та близько 4000 хуторів-зимівників. Коштом кошового збудовано церкви: Троїцьку у Путовийтівці, Покровську в Ромні, Миколаївську в Смілому та ін.; придбано багато церковної літератури. Військовий талант і особиста мужність Калнишевського, зокрема під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр., були визнані імператрицею, яка нагородила його золотою медаллю з діамантами. У 1773 р. було присвоєно військове звання генерал-поручика російської армії. У липні 1775 р., після зруйнування Нової Січі, за розпорядженням імператриці Катерини II Петра Івановича було заарештовано і відправлено до в'язниці Соловецького монастиря "на смиренне". За указом імператора Олександра I від 2 квітня 1801 р. його було звільнено, проте він за власним бажанням залишився в монастирі, де й помер на 112-му році життя. Точне місце поховання Калнишевського невідоме, проте залишилася могильна плита з епітафією, що знаходиться біля входу до монастирського цвинтаря.





ХІХ століття. Українське відродження

Пантелеймон Куліш (1819-1897)

Народився П. Куліш 26 липня (7 серпня) 1819 року в містечку Вороніж (нині Шосткинського району Сумської області) у родині вихідців із старовинного козацького роду. Цей інтелігент-"будитель" народного духу був однією з ключових фігур у процесах українського національного відродження XIX століття, активно прилучившись своєю творчою діяльністю до становлення самосвідомості української модерної нації.

На думку Куліша, із занепадом державності, життя нації не обов'язково повинно припинитися, бо вона може жити самостійним духовним життям і в чужій державі, якщо збереже національну свідомість, яка виявляється у літературі рідною мовою.

Вже в молоді роки він пише твори про самобутню історію окремого від російського українського народу, про героїчну боротьбу козацтва за національне визволення, про необхідність поступового звільнення селян з кріпацтва ("Україна", "Чорна рада", "Повість про український народ").

У червні 1843 року Куліш знайомиться з Тарасом Шевченком і все подальше своє життя щиро захоплюється його талантом і поезією. Після смерті Кобзаря він закладає у свідомості співвітчизників національний культ "батька Тараса". Письменник бере участь у діяльності слов'яно- та українофільського товариства Кирило-Мефодіївське братство (1845-1847), за що царською владою був заарештований і засланий на три роки до Тульської губернії.

Для навчання дітей рідною мовою Куліш видав один з найперших українських букварів – "Граматка" (1857).

Він став засновником системи українського фонетичного правопису, що ввійшов в історію під назвою "кулішівки" (вперше застосований у "Записках о Южной Руси" (т. 1, 1856) та "Граматці") і який заклав підвалини сучасного українського правопису.

Кулішеві переклади Біблії українською мовою мали не лише релігійну вартість та задовольняли духовні потреби, але й були ще засобом навчання різних верств суспільства української літературної мови та, врешті, засвідчували перед усім християнським світом існування окремого українського народу зі своєю самобутньою мовою.

У 70-ті роки Куліш у своїх політичних поглядах відходить від популярної серед народницької інтелігенції тенденції ідеалізувати простий народ (а значить і козацтво як носія республікансько-демократичних традицій), стаючи, посуті, засновником елітаристських концепцій розбудови української нації.

У пізній період своєї творчості він відомий також як перекладач на українську мову творів Шекспіра, Байрона, Шіллера, Гете, Скотта.

Братство тарасівців



Перша націоналістична організація, яку утворила українська молодь після відвідин могили Тараса Шевченка у Каневі влітку 1891-го року. Іван Липа, Микола Міхновський, Микола Вороний, Борис Грінченко, Володимир Самійленко – найбільш знані члени цього самостійницького гуртка.

Наприкінці літа 1891 р. у містечку Глинськ (Роменщина), де працювали студенти, було закладено першу Програму товариства.

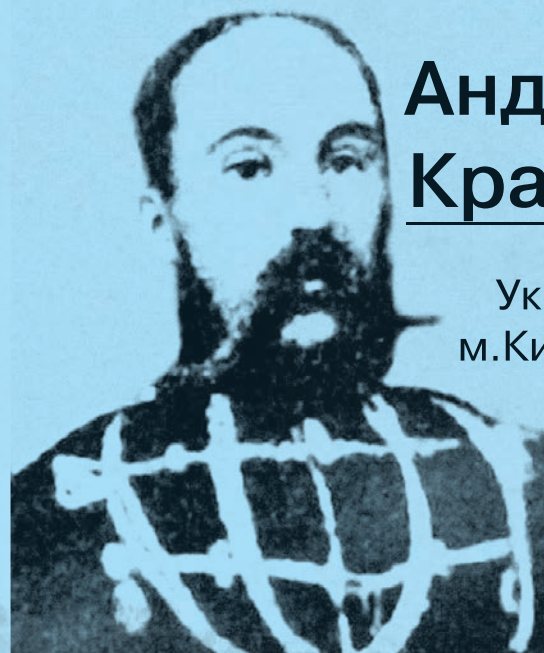
Із Програми: *"Наука й життя Вкраїнського народу доводять нам, що Україна була, єсть і буде завсіди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона, потребує національної волі для своєї праці й поступу". "Ми, як діти України, як сини свого народу, єємо націоналами і перед усім дбаємо о те, щоб дати своєму народові волю національну". "Тим дбаємо про те, щоб українська мова запанувала скрізь на Україні: в родині, в усяких справах, як приватних, так і загально-суспільних, у громаді, у літературі і навіть у зносинах з усіма іншими народами, що живуть в Україні".*

Лазаревський Олександр Матвійович (1834-1902)

Історик та громадський діяч. Народився в с. Гирявка (нині с. Шевченкове Конотопського району Сумської області), у дворянській родині козацько-старшинського походження.

Автор близько 400 праць з історії та географії України. Один з перших дослідників соціально-економічної історії Лівобережної України 2-ї пол. XVII-XVIII ст. Започаткував в Україні нові напрями історичних досліджень – історичну бібліографію, історіографію, дипломатику та сфрагістику. Розробив методичні засади публікації історичних джерел. Зібрав значну колекцію рукописів (близько 20 тис.).

Близький знайомий Т. Шевченка, у 1861 р. супроводжував його тіло в Україну. Один з із перших біографів поета.



Андрій Опанасович Красовський (1822-1868)

Український революціонер. Народився у м.Київ у дворянській родині козацько-старшинського походження. Його предки мали родові маєтності у с. Рябушки (нині Лебединського району Сумської області).

Підполковник. Брав участь у Кримській (Східній) війні, був тяжко поранений.

Мав тісні зв'язки із російськими, польськими та італійськими революціонерами (зокрема із О. Герценом та Дж. Гарібальді). Був близький до гуртка "хлопоманів" і Київської громади. Товаришував із Т. Шевченком, поширював (навіть перебуваючи в ув'язненні) рукописні списки його антисамодержавних поезій. Писав власні вірші політичного змісту.

Навесні-влітку 1862 р. Андрій Красовський проводить антиурядову агітацію серед селян на Корсунщині. Коли у червні 1862 р. для придушення селянських заворушень було направлено війська, написав і розповсюдив відозву до солдат із закликами не виконувати наказ. 18 червня арештований і в серпні засуджений до смертної кари через розстріл, яка була замінена на 12 років каторги і "політичну смерть".

У травні 1868 р. застрелився під час невдалої спроби втечі з каторги.



Борис Грінченко (1863-1910)

Одним із фундаторів "Братства тарасівців" був, мабуть, найвідоміший з представників українського народництва, Борис Грінченко, який народився на хуторі Вільховий Яр (теперішня Сумщина) у збіднілій дворянській сім'ї і деякий час вчителював у селі Нижня Сироватка (1884-1885).

Він пропагував ідеї Програми "Тарасівців" у "Листах з України Наддніпрянської" (1892-1893). Пізніше Грінченко стане одним із засновників Української Демократичної Партії (1904).

Крім того, він відомий своїми численними художніми творами, публіцистикою та ще як укладач чотиритомного тлумачного "Словаря української мови" (1907-1909), а також як засновник Київської "Просвіти" (1906).

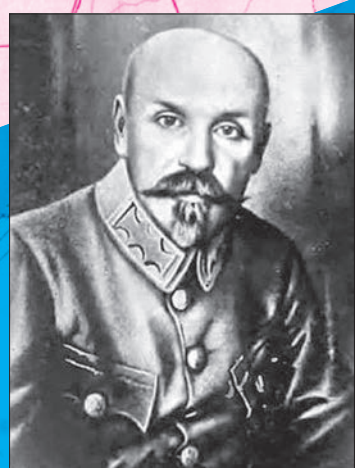


Українська революція 1917-1921 рр. – складний суспільний феномен, викликаний низкою історичних закономірностей, вища точка українського національно-визвольного руху кінця XIX – першої чверті XX ст.

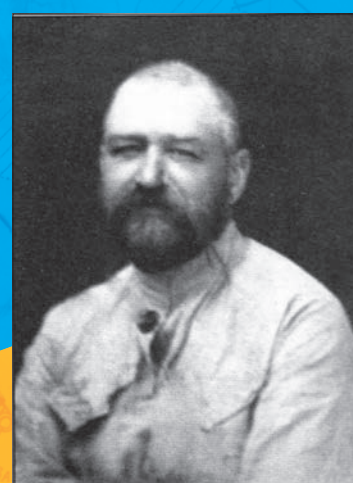
Етапи Української революції:

- ◆ березень 1917 р. – квітень 1918 р. Утворення та діяльність Української Центральної Ради, оприлюднення її Універсалів; проголошення Незалежності України. Перша радянсько-українська війна.
- ◆ 29 квітня – 14 грудня 1918 р. Правління гетьмана Павла Скоропадського.
- ◆ грудень 1918 р. – листопад 1921. Встановлення влади Директорії УНР; друга та третя радянсько-українські війни. Другий зимовий похід Армії УНР.

Видатні військові діячі – уродженці нашого краю:



ГРЕКІВ Олександр Петрович (1875-1959) – уродженець с. Сопич на Глухівщині, генерал-хорунжий Армії УНР, головнокомандувач Української Галицької Армії. Міністр військових справ УНР. Здійснив відому Чортківську операцію.



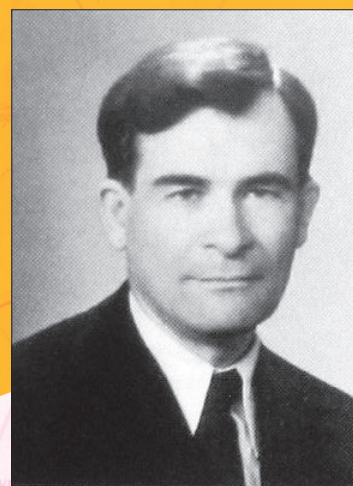
СВАРИКА Василь Михайлович (1875-1965) – уродженець с. Сологубівка Роменського пов., генерал-хорунжий Армії УНР, в. о. начальника Головного артилерійського управління Військового міністерства УНР.



Янов (Янів) Микола (1893-1977) – уродженець Глухова, підполковник Армії УНР. У 1918 р. – сотник Вільного Козацтва Чернігівщини, ад'ютант чернігівського військового коменданта, начальник штабу 9-ї пішої дивізії Армії Української Держави, 1920 р. – начальник нагородної частини штабу Армії УНР.



ЛИТВИНЕНКО (МОРОЗЕНКО) Іван Данилович (1891-1947) – уродженець с. Хоружівка на Недригайлівщині, полковник Армії УНР. Командир 1-го Запорозького пішого полку ім. гетьмана П. Дорошенка, 1-ї Запорозької дивізії Армії УНР. Учасник I Зимового походу Армії УНР.



ФИЛОНОВИЧ Василь Захарович (1894-1987) – уродженець с. Рогізне, нині Сумського р-ну, навчався у Сумському реальному училищі. У 1918 р. – військовий комендант Сум, командир Сумського куреня корпусу Українських січових стрільців, підполковник Армії УНР.



Янчевський Микола (1875 - ?) – уродженець Ямполья тогочасного Глухівського повіту, генерал-хорунжий Армії УНР. У 1920 р. – начальник інспекторської частини штабу 6-ї Січової дивізії Армії УНР, булавний старшина для доручень при інспекторі піхоти Армії УНР.

Активну участь у розбудові української армії й обороні України бали участь полковник Армії УНР Василь Бальме (Ромни), командир полку Дієвої Армії УНР Яків Бутрим (с. Боромля), підполковник Армії УНР Єфрем Вернигора (Путивль), полковник Армії УНР, командир бригади Олекса Воронів (Охтирка), військовий комендант м. Київ (1917-1918) Михайло Ковенко (Білопіль), підполковник Армії УНР Нестор Кріпак (Лебедин), генерал-поручик Армії УНР Антін Масляний (с. Кириківка на Охтирщині), генеральний хорунжий Армії Української Держави, командир дивізії Микола Острянский (Конотоп), учасник бою під Крутами й I Зимового походу Армії УНР Михайло Бензик (с. Чапліївка тогочасного Кролевецького повіту) та інші.

Українська революція 1917-1921 років Видатні військові діячі



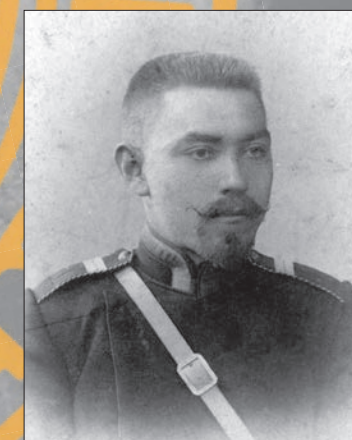
Українські національні держави:

- ◆ Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради.
- ◆ Українська Держава (гетьманат Павла Скоропадського).
- ◆ Українська Народна Республіка періоду Директорії.
- ◆ Західно-Українська Народна Республіка.

Територія Сумщини – арена протистояння українських і радянських збройних формувань під час першої та другої радянсько-українських воєн. Тут відбувалися локальні військові сутички та повстання місцевого населення проти більшовиків.



Шосткинське повстання – протистояння мешканців Шостки з більшовицькою Особливою армією Ремньова, що відбулося 2-8 квітня (за новим стилем) 1918 р. Робітники порохового заводу та мешканці Шостки виступили проти евакуації майна заводу за межі України та мобілізації шосткинців до більшовицької армії. Під час збройного протистояння із застосуванням артилерії й аероплана загинуло та померло від ран, отриманих у бою, 19 шосткинців. Опір мешканців міста не дозволив здійснити евакуацію майна порохового заводу. На боці більшовиків воював майбутній голова Президії Верховної Ради УРСР Дем'ян Коротченко.



Георгій Пилипенко – один з керівників повстання шосткинців на початку квітня 1918 р., військовий комендант м. Шостка за часів Української Держави.



В період Української революції відбувався процес державотворення.

У 1917 р. сформувалися парламент (Українська Центральна Рада) й уряд (Генеральний секретаріат, пізніше – Рада народних міністрів), проголошено Українську Народну Республіку, яка у січні 1918 р. стала незалежною. Дипломатичне визнання та військова допомога Центральних держав зміцнили УНР і дали змогу відвоювати окуповані більшовиками території.

За часів Української Держави розбудована дієва регіональна адміністрація. Вона контролювала найбільшу за весь час Української революції територію, а також вела переговори про входження до складу Української Держави Криму та Кубані. Українська Держава була визнана 30 країнами. Розбудова українських культурно-освітніх інституцій.

Українська революція 1917-1921 років

Видатні державні діячі



В період Директорії УНР відновлено республіканський лад і демократичне правління. Акт Злуки УНР і ЗУНР засвідчив волю українського народу до Соборності. Скликаний Директорією Трудовий конгрес, забезпечив широкую представницьку основу української влади. Участь

української делегації у Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля учасників Першої світової війни. УНР вела важкі бої за незалежність і територіальну цілісність.

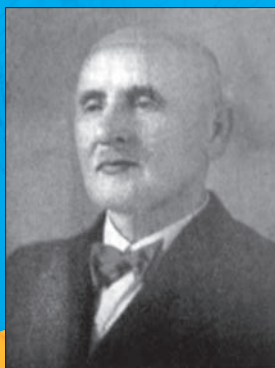
Державні діячі – уродженці Сумщини



БІЛОУС (Білоусов) Олекса (1868) – уродженець м. Суми, лікар, випускник Сумської Олександрівської гімназії, завідувач Сумської дитячої лікарні ім. св. Зінаїди. Міністр охорони здоров'я УНР (1919).

БОРОДАЄВСЬКИЙ

Сергій (1870-1942) – уродженець м. Охтирка, економіст, юрист. Професор кількох українських і зарубіжних університетів. Заступник міністра торгівлі і промисловості Української Держави. Від імені України підписав українсько-грузинський договір та низку українсько-німецьких угод.



ВАСИЛЕНКО Микола (1866-1935) – уродженець с. Есмань на Глухівщині, юрист, професор, член Центральної Ради, в. о. Голови Ради Міністрів Української Держави, міністр народної освіти і мистецтв, президент Державного Сенату (1918).



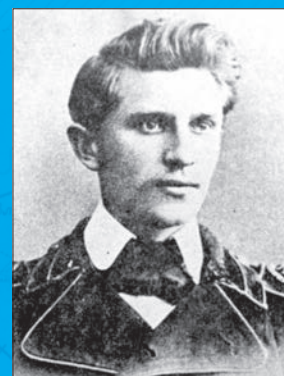
ЗАЙЦЕВ Павло (1886-1965) – уродженець м. Суми, випускник місцевої Олександрівської гімназії, шевченкознавець. Член Центральної Ради, ради Міністерства закордонних справ УНР, в. о. міністра преси та інформації УНР (1921). Член Ради Республіки (1921).



ІВАНИЦЬКИЙ Борис (1878-1953) – уродженець с. Самотіївка на Краснопільщині, лісівник, професор, організатор лісового департаменту Генерального секретаріату земельних справ та Всеукраїнської лісової спілки. В. о. міністра земельних справ. Голова Братства української держав-

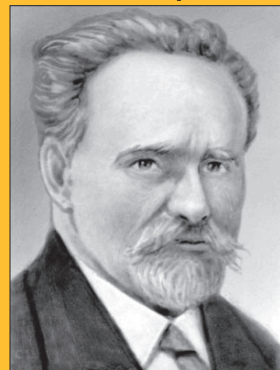


ності (передпарламент в еміграції) та Української Національної Ради (1948-1953).



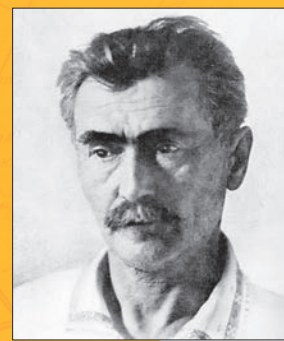
КОВАЛЕНКО Олександр (1875-1963) – уродженець м. Ромни, інженер, один із засновників РУП, учасник повстання на броненосці "Потьомкін" (1905). Начальник департаменту морської освіти Міністерства військових справ УНР. У 1919-1922 – на дипломатичній роботі УНР в Женеві та Парижі.

КОСИНСЬКИЙ Володимир (1864-1938) – уродженець с. Дорошівка на Глухівщині, економіст, професор, академік УАН (1918). Член Центральної Ради, міністр праці Української Держави.



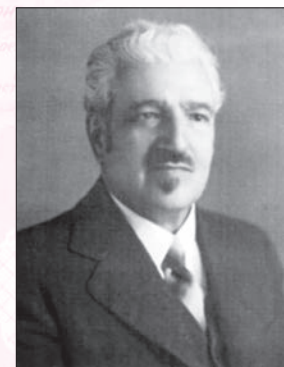
КРИЧЕВСЬКИЙ Ва-

силь (1872-1952) – уродженець с. Ворожба на Лебединщині, художник, архітектор, один із засновників національного архітектурного модерну початку XX ст. Спів-



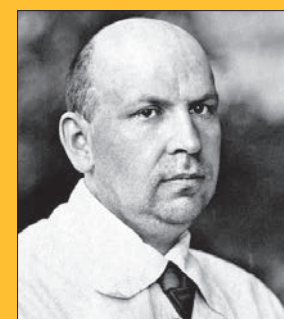
прийнятого Центральною Радою.

МАЦІЄВИЧ Костянтин (1873-1942) – уродженець Київщини, агроном, професор, працював агрономом на Сумщині. Член Центральної Ради та її Малої Ради, заступник генерального секретаря земельних справ (1917), міністр закордонних справ УНР (1919), голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919-1923).



МІРНИЙ Іван Іванович (1872-1937) – уродженець с. Самотіївка на Краснопільщині, юрист. Член Центральної Ради та її Малої Ради. Генеральний

секретар (Державний писар з січня 1918 р.) УНР. Співавтор тексту IV Універсалу Центральної Ради. Член Дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції. Речник Міністерства фінансів УНР в Берліні.



НАРБУТ Георгій (1886-1920) – уродженець хут. Нарбутівка поблизу Глухова, графік. Член комісії, створеної Центральною Радою, з розробки державної символіки. Автор ескізів військових мундирів армії України, циклу державних паперів, банкнот, поштових марок УНР, проектів Державного Гербу і печатки Української Держави (1918).

ОЛЕСЬ Олександр (КАНДИБА Олександр Іванович, 1878-1944) – уродженець м. Білопілья, поет. Дивізійний ветеринарний лікар 1-ї дивізії Українських січових стрільців (1919), аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині й Українського посольства у Відні.



ОНАЦЬКИЙ Євген (1894-1979) – уродженець Глухова, історик, журналіст. Член Центральної Ради та її Малої Ради, секретар Голови Центральної Ради. Член делегації УНР на Паризькій мирній конференції. Голова прес-бюро Дипломатичної місії УНР в Італії.



ТИМОШЕНКО Сергій (1881-1950) – уродженець с. Базилівка на Конопціщині, архітектор, випускник Роменського реального училища. Член Центральної Ради, міністр шляхів сполучення УНР. Член Ради Республіки (1921). Автор близько 400 архітектурних комплексів.



Український повстанський рух на Сумщині 1920-1930-х років

Наприкінці 1918 – на початку 1919 р. більшовицька Росія розпочинає чергову війну проти Української Народної Республіки. Прийняте окупантами у січні 1919 р. рішення про продовольчу розкладку фактично узаконило пограбування населення. Повстаннями охоплюються майже всі повіти Сумщини. Комуністична влада відповідає на селянський опір нещадним терором проти населення, розстрілами заручників, грабунками. Гасла повстанців – боротьба за соціальну справедливість, за самостійну Україну, поширені були й анархістські гасла. Активна боротьба тривала до 1922 р.

З новою силою повстанська стихія розгортається на українських землях під російсько-більшовицькою окупацією у 1930 р. Це сталося у відповідь на намагання влади позбавити селянство землі й засобів до існування. На Сумщині у цей період діє підпільно-повстанська організація під керівництвом Луки Клітки. У 1931–1932 роках на території Зіньківського, Охтирського та Краснокутського районів (територія сучасних Полтавської, Харківської та Сумської областей) існує підпільна антикомуністична організація, що ставить підпис під своїми листівками – "Міжрайонний штаб визвольного руху". Повстанці ставлять за мету визволення України, упровадження демократичного політичного ладу.

Короткі відомості про повстанських отаманів та повстанський рух на території Сумщини у 1920-1921 рр.

Однією з визначних повстанських спільнот, що діяла на території Сумщини, Полтавщини була організація "Січ", очолювана певний час Федором Буховецьким, вчителем за фахом. "Січ" на Липоводолинщині у 1920 р. охоплювала територію від лівого берега Псла до Сули і складалася з двох груп – Західної і Східної. Повстанці вчиняють напади на комуністичні установи, відбирають вилучене селянське майно й повертають його власникам, здійснюють пропагандивні рейди.

На чолі повстанських збройних формувань, що діяли у 1921 р. на території теперішньої Сумської області, можна зазначити таких отаманів: Ткаченко, Чумак, Ворошилов, Пилипенко, Ткаченко, Курчаєв, Лозовок (Сумський повіт), Артамонов, Маслов, Сенін (Глухівщина, Шосткинщина), Фролов, Денисенко, Крупський, Савченко, Головобородько, Іванов, Скрипаль, Коваль, Гетьман, брати Будко, Заєць, Кучер, Хавро (Лебединський п-т), Листопад, Ласточкін, Мітель, Сміян, Булавинець-Золотаревський, Донченко, Пахновський, Полодій, Гринь, Загорулько, Ситник (Охтирський п-т), Хома Козін, Левадний, Бей (Роменський п-т), Висоцький (Конотопський п-т), Мандик, Буйний (Буринська в-ть) та інші.

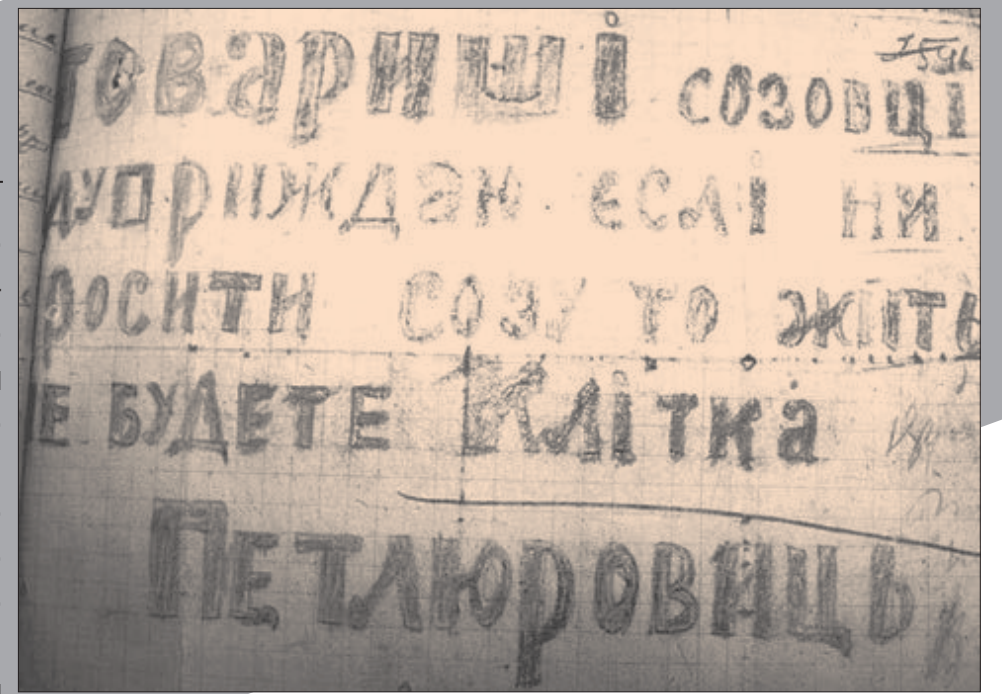
(Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині : Т. 1 / Автор-упорядник : Іванущенко Г. М. Суми, 2011.)

Рейди Революційної Повстанської Армії України (махновців) землями Сумщини

Однією з найпотужніших повстанських організацій в Україні у 1920–1921 рр. була – Революційна Повстанська Армія України (махновців). У другій половині січня 1921 р. загони махновців перебували у м. Недригайлів. У січні-лютому 1921 року на території Сумського, Лебединського, Охтирського повіту та прилеглих районів знаходилися великі загони РПАУ(м). У червні 1921 р. місцем рейдування махновських загонів стає Роменський, Сумський, Конотопський повіти. 30 червня 1921 р. стався вирішальний бій між підрозділами РПАУ(м) та червоними військами під Недригайловом між селами Беседівка та Хоружівка. Махновці змушені були відступити й розпорошитися. Це був останній бій, коли РПАУ(м) становили організовану й потужну силу.

Лука Клітка (Народився у с. Яхники (Лохвицького району Полтавської обл.) – учасник та один з лідерів селянського антибільшовицького повстанського руху 20-30-х рр. ХХ ст. На початку 1930 р. Л.Клітка організовує повстанську антирадянську організацію, що до літа 1930 р. охоплювала: Глинський, Велико-Бубнівський, Перекопівський (тепер у складі Роменського), Березівський, Сріблянський (тепер Чернігівська область) та Лохвицький райони (тепер Полтавська область). Організація виступала проти колективізації, за приватну власність на землю, за свободу торгівлі, за відокремлення України від Росії, відновлення Української Народної Республіки. Влітку 1930 року було заарештовано і притягнуто до відповідальності 168 чоловік, але провід організації продовжував збройний опір. У грудні 1930 – січні 1931 року ДПУ викрило підрозділ повстанської організації на території Липово-Долинського та Недригайлівського районів. Судовою трійкою при колегії ДПУ УСРР 2-м учасникам організації було винесено смертний вирок, 24-м – ув'язнення у концтаборах від 3 до 10 років, 15-м – вислання до північного краю від 3-х до 5 років, 2-м – 3 роки таборів умовно. Подальша доля отамана Л. Клітки маловідома. Йому вдалося уникнути арешту. За кілька років він загинув у боротьбі з чекістами на Липово-Долинщині.

Фото – назва "Листівка отамана Луки Клітки проти колективізації" (Спротив геноциду. Книга-каталог виставки / Український інститут національної пам'яті. Львів-Київ, 2015. С. 17)



Сумський історичний портал
<http://history.sumy.ua>



УПРАВЛІННЯ
МОЛОДІ ТА СПОРТУ
СУМСЬКОЇ ОДА

Проект "Державність і патріотизм" виготовлено в рамках реалізації Обласної програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді за підтримки Сумської обласної державної адміністрації та Сумської обласної ради. Авторська експертна група проекту: Корнієнко О.М., Власенко В.М., Артюх В.О., Вовк О.В., Михайліченко М.А., Наталуха А.С.

1939
1945

В горнилі Другої світової війни

Втрати Сумської області у Другій світовій війні (1939-1945)
згідно узагальнених даних "Книги Пам'яті України. Сумська область"
станом на 2019 рік

Адміністративні утворення	Категорії втрат			
	Особи, які загинули на фронті	Партизани та підпіль- ники	Мирне на- селення	Всього по місту / району
Білопільський район	11524	93	199	11816
Буринський район	7300	264	693	8257
Великописарівський район	4610	96	195	4901
Глухівський район	8438	794	1831	11063
Конотопський район	9652	545	459	10656
Краснопільський район	8672	100	458	9230
Кролевецький район	7326	172	1032	8530
Лебединський район	8689	131	346	9166
Липоводолинський район	4599	138	179	4916
Недригайлівський район	6183	147	266	6596
Охтирський район	6341	176	296	6813
Путівльський район	5972	499	1105	7576
Роменський район	10312	257	568	11137

Середино-Будський район	4668	801	1426	6895
Сумський район	11991	130	599	12720
Тростянецький район	6640	161	338	7139
Шосткинський район	5444	242	808	6494
Ямпільський район	5114	272	553	5939
м.Суми	6150	68	479	6697
м.Глухів	1765	40	254	2059
м.Конотоп	4008	71	783	4862
м.Лебедин	1902	29	119	2050
м.Охтирка	3986	56	447	4489
м.Ромни	2773	27	1402	4202
м.Шостка	2198	111	247	2556
Не ідентифіковані за м/ прож.	540	0	1	541
ВСЬОГО по області	156 803	5 420	15 083	177 300

ЗЛАМАНІ КРИЛА СОКОЛІВ

У 1943 р. під час Другої світової війни трапився унікальний випадок, коли батько та син були одночасно представлені до звання Героя Радянського Союзу. На превеликий жаль, їх подальша доля була вкрай трагічною.



Герой Радянського Союзу О.С. Сокол, 1946 р.



Герой Радянського Союзу Г.Г. Сокол, 1946 р.



Олег Сокол, 1947 р.

Батько, Сокол Омелян Лукич, народився в 1904 р. в українській селянській родині на хуторі Помірки (нині – Василівська сільрада на Лебединщині). Син, Сокол Григорій Омелянович, народився в 1924 р. в селі Козельне Недригайлівського району Сумської області. З травня 1941 р. родина Соколів мешкала на хуторах Рудоман і Помірки колишнього Синівського району Сумської області.

Омелян Лукич уперше був мобілізований до Червоної армії в липні 1941 р., але вже в серпні потрапив у полон. Зміг втекти й повернутися до рідного села, де під

час окупації працював у місцевій сільськогосподарській громаді. До Червоної армії батько вдруге, а син вперше були мобілізовані Штепівським райвійськкоматом Сумської області після першого звільнення Лебединщини в лютому 1943 р. Без підготовки та зброї вони були направлені на передову та в перших боях тимчасово потрапили до полону. Після остаточного звільнення цих місць 7 вересня 1943 р., Соколи були вкотре мобілізовані та стали "родинним" розрахунком кулемету в 1144 стрілецькому полку 340 стрілецької дивізії.

З вересня 1943 р. батько й син Соколи – учасники запеклих боїв під час Чернігівсько-Полтавської



О.С. Сокол, 1970-х рр.



О.С. Сокол, 1970-х рр.

операції та битви за Дніпро. При форсуванні Дніпра 3 жовтня 1943 р. та обороні захопленого плацдарму син особисто знищив 2 вогневі точки і до 10 ворожих

солдатів, а батько – до 30 супротивників. За виявлений героїзм 17 жовтня обидва були нагороджені медаллями "За відвагу". При відбитті ворожої атаки в районі села Синяк на Лютізькому плацдармі розрахунок Соколів кулеметним вогнем відсік німецьку піхоту від танків. Коли до їх позицій прорвалися німецькі танки, вогнем із протитанкової рушниці загинув солдат, а син знищив один танк і один бронетранспортер. Потім Григорій гранатами перебив гусеницю другого танка. Після бою було повідомлення, що батько й син загинули.

"За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками", Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1944 р. червоноармійцям Соколу Григорію Омеляновичу та Соколу Омеляну Лукичу посмертно були присвоєні звання Героя Радянського Союзу. Однак після війни з'ясувалося, що батько з сином залишилися живі – поранені, у неpritомному стані вони вкотре потрапили у полон. Звільнення з неволі відбулося 8 травня 1945 р. Після ретельної перевірки контррозвідки, 12 жовтня 1946 р. їм були вручені вищі нагороди СРСР – медалі "Золота Зірка" та ордени Леніна. Батько демобілізувався у 1945 р. й працював вдома лісником, а Григорій – у 1947 р., пішов до колгоспу.

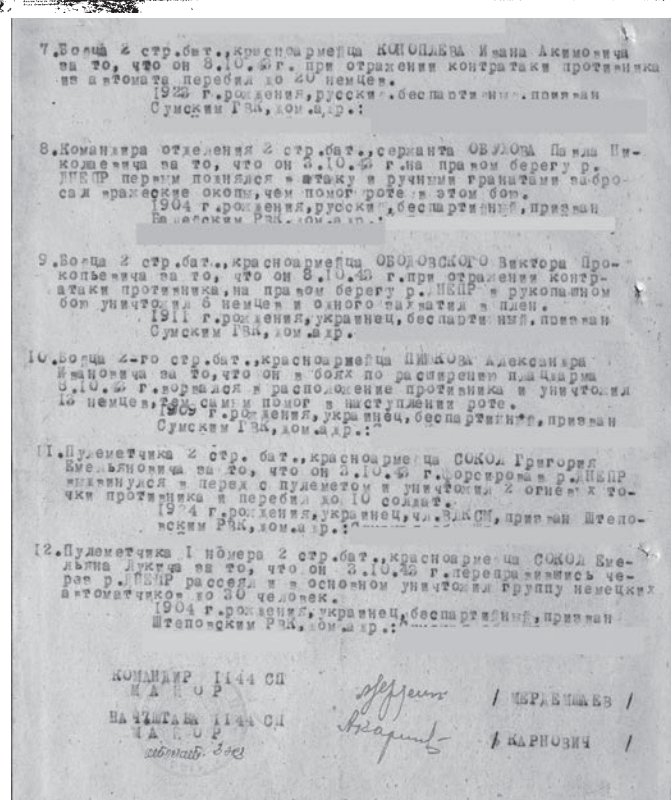
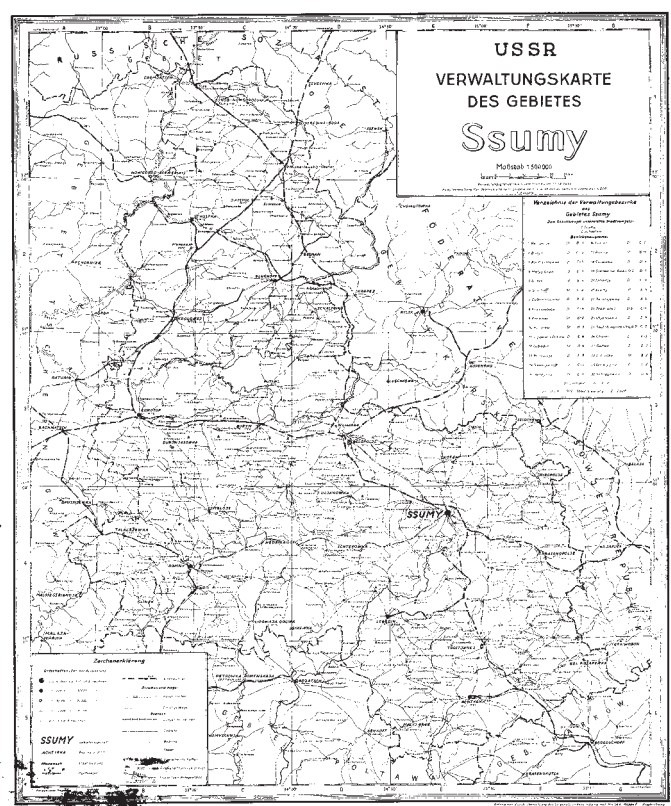
У 1947 р. батько й син були заарештовані органами Міністерства державної безпеки СРСР на підставі доносу односельця. "За добровільну здачу в полон" Омелян Лукич був засуджений до 10 років, а Григорій – до 8 років концтаборів. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14.10.1947 р. був скасований її попередній

Указ в частині присвоєння звань Героя Радянського Союзу Соколом "у зв'язку з необґрунтованим поданням". Після відбуття покарання син і батько повернулися до рідного села. З березня 1956 р. Григорій мешкав у Сумах і працював водієм таксомоторного парку, згодом забрав до себе



й батька. Старший Сокол помер у 1985 р., а молодший – у 1999 р., не дочекавшись повернення заслужених відзнак і чесного імені. Поховані на Засумському цвинтарі в Сумах.

Багато років представники громадськості намагалися відновити справедливість. Справа Соколів розглядалася на вищих владних рівнях України та Радянського Союзу, але наклеп і ярлики "осіб третього сорту", перебування під окупацією та в полоні, відлякували партійних вождів. Звернення до Президента СРСР Горбачова теж залишилося без відповіді. Ніхто так і не взяв на себе відповідальності за визнання помилки.



З фронтового наказу про нагородження батька й сина Соколів медаллю "За відвагу". Приказ по 1144 сп 340 сд Воронежского фронта №20/н от 17.10.1943 года (ЦАМО РФ, фонд 33, опись 686044, единица хранения 1936)

НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ОПОРУ: НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ПІДПІЛЛЯ



На території України в роки Другої світової діє український національно-визвольний рух, що спирається у боротьбі на власні сили. Лідером ОУН(б) у першій половині 1940-х рр. у нашому краї був **Семен Сапун** (1893, Попівка, Карлівський р-н, Полтавська обл. – 1943, Суми). Крім того, він очолював товариство "Просвіта" у м. Суми (1942). Почесний громадянин міста Суми (2016). У серпні 1942 року керівники обласного Проводу ОУН отримали директиву про активізацію боротьби проти німців, зокрема, проведення саботажних акцій. Сапуна та частину підпільників було арештовано 7 жовтня 1942 року. Основний склад підпілля ОУН на Сумщині було розстріляно і спалено на території сумської тюрми 20 лютого 1943 року.

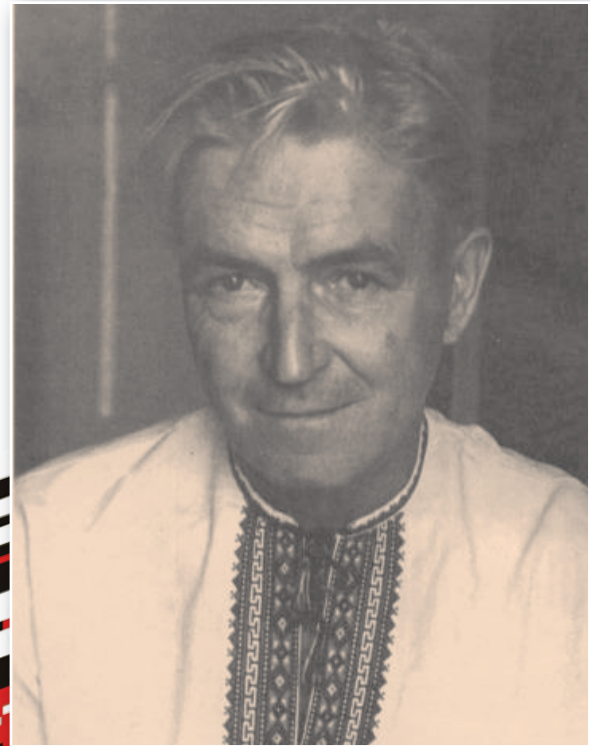
Іван Литвиненко (1891, с. Хоружівка – 1947, м. Київ) – український військовик, полковник Армії УНР, інструктор старшинських шкіл УПА. Лицар Залізного хреста та Хреста Симона Петлюри. Учасник Першого Зимового походу Армії УНР (1919-1920). З вересня 1943 року І. Литвиненко в УПА, де він служить начальником відділу розвідки Крайового Військового Штабу УПА-Північ. Заарештований радянськими слідчими органами у 1945 році, повторно – у червні 1946 р. Смертний вирок оголошений 12 грудня 1946 року. Розстріляний – 17 лютого 1947 р.



Рух українських незгодних-інакодумців і його радикальної форми – дисидентства в післясталінські часи советської політичної системи знищити не міг, але він підірвав уявлення про її всесильність.

Завдяки їхній самовідданій боротьбі у громадській свідомості поступово ствердилася думка, що український народ має право на національне самовизначення і створення своєї власної незалежної держави.

Інакодумство на Сумщині 1950-1980-х років



БОРИС АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ
(1899-1984)

Письменник Борис Антоненко-Давидович народився 5 серпня (23 липня) 1899 р. у передмісті Ромен – Засуллі (тепер Сумської області) у родині машиніста-залізничника. Політв'язнем советських концтаборів був двічі – у 1935-1947 та 1951-1956 роках. Після повернення з заслання та реабілітації Антоненко-Давидович стає одним із духовних лідерів української інтелігенції часів брежнєвщини. У 1965 році виступає з протестом проти арештів діячів національної культури, у 1966 р. він підписав листа до КГБ, в якому висловлювалася тривога у зв'язку з початком таємних судових процесів проти української інтелігенції і прохання допустити авторів листа на судовий розгляд. У квітні 1968 року підписав "Лист 139-ти" до Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молоді інтелігенції в Україні та Москві. У 1970 р. Антоненко-Давидович відмовився брати участь у закритому суді над дисидентом Валентином Морозом. У романі "За ширмою" (1963) описав роки перебування в таборі і на засланні. Автор книги "Як ми говоримо" (1970). Відомі також його спогади про період визвольних змагань в Україні 1918-1919 років, опис найвідомішого із сфальсифікованих судових процесів кінця 20-х років – процесу над СБУ. Лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1991).



ІВАН БАГРЯНИЙ (ЛОЗОВ'ЯГІН)
(1906-1963)

Іван Багрянний, український літератор і політичний діяч, народився 19 вересня (2 жовтня) 1906 року в місті Охтирка в родині сільського робітника-муляра.

Перший раз був заарештований 16 квітня 1932 року в Харкові й звинувачений "у проведенні контрреволюційної агітації" за допомогою літературних творів. Відправлений на 3 роки до спецпоселень Далекого Сходу. Втік і знову був заарештований. Срок покарання відбував на БАМі.

Через рік 16 червня 1938 року його заарештовують ще раз і в 1938-1940рр. Багрянний перебуває у Харківській в'язниці УГБ-НКВД на Холодній горі. Йому пред'явили нове звинувачення – участь чи навіть керівництво у націоналістичній контрреволюційній організації. Під час допитів, незважаючи на тортури, не визнав себе винним і був звільнений під нагляд.

У період Другої світової Багрянний співпрацював з ОУН, брав участь у створенні Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і наприкінці війни опинився на Заході. Найвідоміші художні твори – автобіографічні повісті "Тигролови" (1944) та "Сад Гетсиманський" (1950), в яких письменник відобразив подробиці про роки своїх поневірянь у 30-х роках. Висувався на здобуття Нобелівської премії.

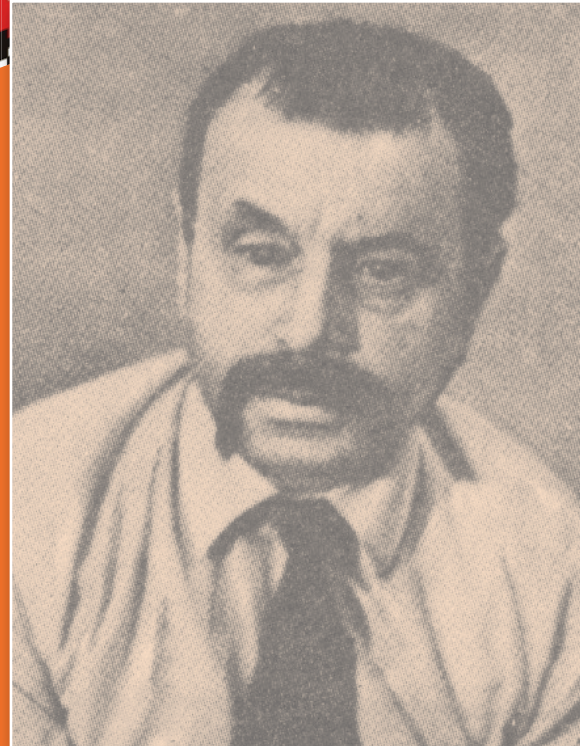


МИКОЛА ДАНЬКО
(1926-1993)

Український поет і журналіст Микола Данько народився 24 травня 1926 року у с. Славгород Краснопілського району. Один із найвідоміших сумських інакодумців 70-80-х років. Друга збірка віршів поета "Червоне соло" (1967) стала об'єктом огульної критики комуністичної влади. Був звільнений з журналістської роботи, перебивався випадковими заробітками. Зазнавав переслідувань з боку КГБ. Про Леніна писав так:

"Нерон... Тіберій... Калігула... Померкли в більшовицький час. В zenіті грізному спанула Зоря кривава Ілліча. Що вже Лойолли, Тамерлани! Перед розбійником таким Вони – злодюжки, хулігани, Здаються чимсь дрібним-дрібним..."

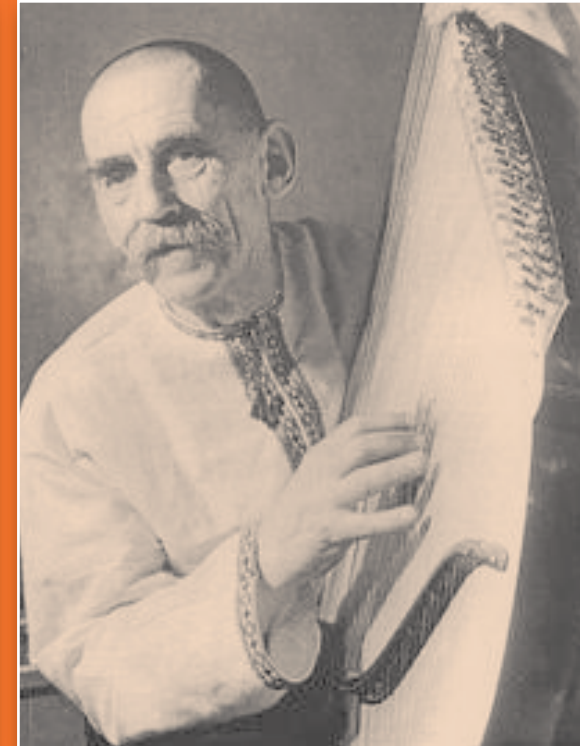
У 1989 році прийнятий до Спілки письменників України.



МИХАЙЛО ОСАДЧИЙ
(1936-1994)

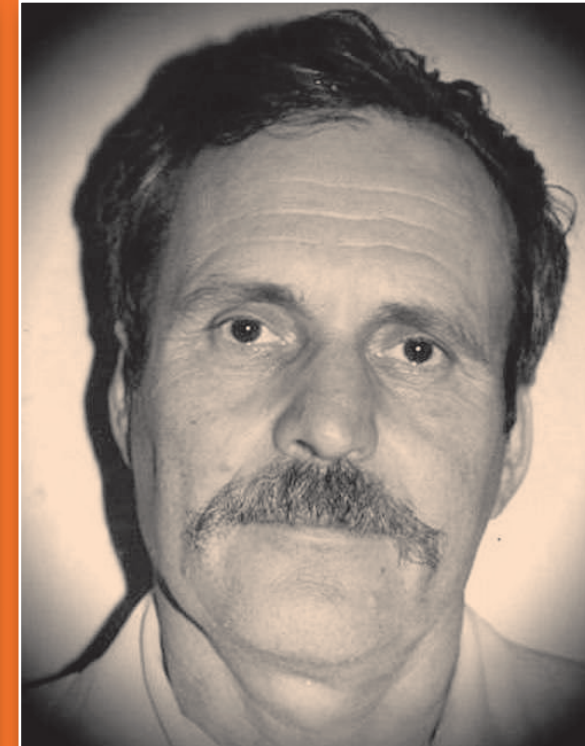
Народився 22 березня 1936 року в с. Курмани Недригайлівського району у сім'ї колгоспників. М. Осадчий відомий як літературознавець (кандидатська дисертація "Журналістська діяльність Остапа Вишні (1919-1933)" (1965), журналіст, поет, прозаїк.

Вперше заарештований і засуджений у Львові на два роки таборів суворого режиму у 1965 році за звинуваченням у проведенні "антисовєтської агітації і пропаганди". У 1968 р. він поширив у самвидаві широковідому пізніше повість "Більмо", передав її через московських дисидентів на Захід, де вона в 1971 р. і вийшла вперше друком. Вдруге був заарештований у січні 1972 року і засуджений до 7 років таборів особливо суворого режиму і 3 років заслання знову ж за звинуваченням в "антисовєтській агітації й пропаганді". Після заслання Михайло повернувся до Львова, був безробітним, працював вантажником, дворником, кочегаром. У часи перестройки став одним із ініціаторів створення Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції (1987). З 1988 року він редактор самвидавського журналу "Кафедра". 1993 року в мюнхенському Українському Вільному Університеті Михайло Осадчий здобув вчений ступінь доктора філософії, захистивши дисертацію "Українське літературне дисидентство".



ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ
(1904-1972)

Сліпий бандурист Євген Адамцевич довгий час проживав у м. Ромен, що у 20-ті роки були визнаними регіональним центром культури. Жив із гри та співу, тому йому постійно доводилося грати на роменському базарі. Але советська влада трактувала це як жебрацтво й постійно переслідувала митця. Були випадки, що його, сліпого, міліціонери вивозили далеко від міста і полишали одного на безлюдді. Траплялося, що й саджали під арешт. Репертуар кобзаря був різноманітний: народні пісні "Ой попливи, вутко", "Через мої ворітчка", "Дозволь мені, мати". Виконував танцювальні мелодії, жартівливі ("Ой п'є вдова, гуляє", "Невдалий обід"), історичні ("Про Морозенка", "Про Палія Семєна") тощо. Тяжів до творів переважно літературного походження: на слова Олександра Олеся "Сміються, плачуть солов'ї", Якова Щоголіва "Хортиця", Миколи Вороного "Євшан-зілля", Павла Грабовського "Сон". Найвідомішим інструментальним твором Адамцевича є "Запорізький марш". Не для запису співав і пісні про примусову колективізацію, "розкуркулення" краєвих господарів, голодовку, репресії.



ПЕТРО РУБАН
(1940-2011)

Відомий український дисидент Петро Рубан народився і похований в м.Конотоп. Чотири рази засуджувався за політичними статтями. Загальний термін перебування в ув'язненні – 23 роки. Обвинувачення стандартні: український націоналізм, антисовєтська агітація і пропаганда.

З 1985 року – член Української Гельсінської Спілки.

У 1988 році висланий з СРСР. Деякий час проживав у США і був зарубіжним представником Спілки Української Молоді (СУМ), Української Національної партії (УНП), Української Міжпартійної Асамблеї (УМА). Після повернення в Україну у січні 1996 на II конференції Організації Українських Націоналістів в Україні (ОУНвУ) обраний заступником Голови Головного Проводу. Вів бізнес.



ГЕННАДІЙ ПЕТРОВ
(1936-1996)

Відомий сумський літературознавець, краєзнавець і журналіст Геннадій Петров народився в Сумах 2 червня 1936 року. Належав до кола шістдесятників. Взагалі Геннадій Петров, як людина чесна, порядна і талановита, у советські часи був під постійним державним наглядом, простіше кажучи, "під ковпаком". І все ж він чимало доброго встиг зробити за своє життя. Він перш за все – дослідник і у всіх галузях, де б він не працював відкривав забуті (переважно з політично-комуністичних заборон) імена видатних наших земляків – письменників, педагогів, священиків, підприємців. У творчому доробку краєзнавця близько 350 статей. Після здобуття Україною незалежності він став ще й керівником ОУН (мельниківців) у Сумах.





Омріяна незалежність

Революція на граніті – кампанія широкомасштабних акцій ненасильницької громадянської непокорності, заздалегідь організована українською молоддю, переважно студентами. Протести тривали з 2 по 17 жовтня 1990 року в УРСР. Стрижнем протестних подій було студентське голодування на площі Жовтневої революції у Києві (нинішньому Майдані Незалежності). Протести завершилися підписанням постанови Верховної Ради УРСР, яка гарантувала виконання вимог учасників акції. Головними вимогами молоді були:

- ◆ недопущення підписання нового союзного договору;
- ◆ перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 року;
- ◆ повернення на територію УРСР українських солдатів, а також забезпечення проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки;
- ◆ націоналізація майна Компартії України та ЛКСМУ;
- ◆ відставка голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола.

Ідея проведення акції, основою якої мало стати студентське голодування, виникла влітку в київській Українській Студентській Спільноті, яку підхопило "Студентське Братство Львівщини". Добрі стосунки між членами організацій та високий рівень організаційної підготовки стали запорукою успішного проведення акції. Одностайно визначили день початку акції, форми, методи, вимоги. До акції долучився 91 студент з 8 міст України. Від Сум участь в акції взяли члени Спільноти Незалежної Української Молоді "Сумщина" Іван Бортник, Михайло Гриценко, Юрій Громажора, Олег Медуніца, Володимир Мовчан, Андрій Наталуха та Віктор Рог. Молоді протестувальники вважали, що завершення акції має бути ознаменоване якоюсь вагомою жертвою з боку органів влади, була потрібна демонстрація капітуляції. Акцію планували розпочати на площі Жовтневої революції, розгорнувши наметове містечко. Одноголосно прийняли рішення про співголів, якими фактично стали Олександр Додик (голова київської УСС), Маркіян Іващишин (голова СБ Львова).

2 жовтня до протестуючої молоді прийшли представники міліції і попередили, що у разі встановлення наметів студентів зметуть з плацу. По вулиці Жовтневої революції (нині Інститутської) за готелем "Москва" (нині готель "Україна") були сконцентровані десятки міліцейських автомобілів та автобусів. Студентам довелося пережити боротьбу нервів. Хлопці увесь день

просиділи на спальниках і матрацах, тримаючи в руках плакати, а рівно о 20:00 годині протягом 2-3 хвилин були поставлені намети. Частина учасників заходу оголосили про безстрокове голодування.

За декілька днів революції, на підтримку голодуючих застрайкували інші вищі навчальні заклади Києва. Мітингувальники перекривали рух транспорту, оточили Верховну Раду, захопили корпуси університету ім. Тараса Шевченка. Голодуючих студентів активно підтримали депутати фракції "Народної Ради". Так, одного разу у наметовому містечку відбулася зустріч тодішнього Голови Верховної Ради УРСР Леоніда Кравчука із лідерами студентського голодування. А за допомогою ЗМІ, які активно висвітлювали протести, про українських студентів дізналися у світі. На завершення акції перед студентством виступили виконавці "Мертвий Півень" і Марія Бурмака.

Після прийняття постанови ВР УРСР щодо врахування вимог студентів-голодувальників 17 жовтня 1990 року "Революція на граніті" успішно завершилася. Прямим наслідком протестів була й відставка голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола. Ці акції та голодування відіграли важливу роль у становленні незалежності України.



Здобуття Незалежності у серпні 1991 року

Війна в Афганістані, аварія на Чорнобильській АЕС, падіння світових цін на нафту, початок курсу Перебудови в Радянському Союзі спричинили подальше поширення національної самосвідомості, що призвело у кінцевому результаті до кризи та краху тоталітарної держави.

Утримати під своїм контролем народну стихію, яка зародилася в середовищі творчої інтелігенції, партійні органи вже були не в змозі.

Системними стали масові мітинги, на які в Сумах збиралося до 15 тисяч небайдужих. Тривали вони почасти по декілька годин. Крім вимог покращення якості життя, одним із головних гасел було скасування диктату компартії та надання більших повноважень на місцях, у тому числі, національної автономії. Так, на одній із першотравневих демонстрацій над головами людей центральною площею Сум навіть пронесли символічну труну з написом "Смерть комунізму!". Сформувався цілий прошарок активних сумчан, для яких гасло "Україна понад усе!" не було порожнім звуком. Не поодинокими ставали й випадки облаштування наметів та оголошення голодування як засобу звернути на себе увагу партійного керівництва області та міста.

Новим імпульсом у розвитку демократії та гласності стали вибори до Верховної Ради СРСР у березні 1989 р. Тоді вперше на альтернативній основі від Сумщини балотувалися перший секретар обкому КПУ Іван Гринцов та викладач Сумського філіалу Харківського політехнічного інституту Едуард Козін. Суми зробили свій вибір на користь демократичного кандидата Козіна.

Під час виборів у Сумах виник неформальний клуб "Виборець-89", який об'єднав навколо себе тих, кому не була байдужа доля України і демократії. В цей час ще переважала думка перетворення політичної системи на більш демократичну та надання країні суттєвішої автономії.

21 січня 1990 р. члени Руху і Товариства української мови ім. Т. Шевченка взяли участь у живому ланцюгу злуки УНР та ЗУНР. П'ятдесят наших земляків, взявшись за руки, "зв'язали" західну і східну Україну в одну державу. На мітингах та зібраннях, що проходили в Сумах на центральній площі біля пам'ятника Леніну, з'явилися синьо-жовті прапори, які тримали члени Спільноти Української Молоді. Саме вони встановили перші намети на площі Незалежності у Києві, щоб через голодування змусити владу змінити курс на подальшу демократизацію країни. "Революція на граніті" холодної осені 1990 року підняла на боротьбу й студентську молодь Сумщини.

Вибори до Верховної Ради УРСР та органів місцевого самоврядування стали причиною підвищення політичної активності. Долаючи супротив партгоспактиву, більшість виборців підтримувала тих депутатів, які закликали до змін суспільного ладу в країні. У Сумах склалися два центри, що агітували за кандидатів у депутати до Верховної Ради. Інженер "СМНВО ім. Фрунзе" Олександр Воробійов (Ковпаківський виборчий округ), спирався на підтримку клубу "Ви-

борець-89", а викладач Сумського філіалу Харківського політехнічного інституту Олександра Піскуна (Зарічний район) підтримували "Рух за перебудову", Товариство української мови ім. Т. Шевченка осередок "Українського козацтва" та СНУМ "Сумщина" (керівники – Володимир Осадчий, Олександр Пісун, Олександр Реута, Віктор Рог). Ці вибори довели, що згуртовані народні маси можуть здолати організовані сили держпартактиву.

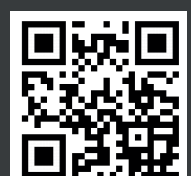
Суми стали новим центром, де поширилася ідея державної незалежності України. З ентузіазмом сумчани сприйняли ухвалення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. 16 жовтня 1990 р. на сесії міської ради депутати ухвалили рішення про використання української національної символіки – синьо-жовтого прапора й тризубу в якості національного герба.

Депутати усіх рівнів, обрані від національно-демократичних організацій, послідовно проводили політику на департизацію та деідеологізацію державних органів влади – відстоювання незалежності України на основі Декларації про державний суверенітет України. На виконання рішення Сумської міської ради депутати ухвалили рішення про виконання рішення Сумської міської ради біля пам'ятника Т. Шевченка було урочисто піднято Національний прапор, який із Канади привіз народний депутат Олександр Воробійов. Це сталося 16 липня 1991 р., коли сумчани відзначали першу річницю прийняття Декларації про державний суверенітет України.

Усі намагання Президента Радянського Союзу М. Горбачова створити на уламках СРСР новий Союз Суверенних Республік закінчилися московським путчем ортодоксальних представників ЦК КПРС, який тривав 19-21 серпня. Створений Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС) оголосив про запровадження у державі надзвичайного стану, усунув Президента Горбачова, запровадив обмеження прав і свобод громадян. Але проти нього постали патріоти по всьому СРСР, у тому числі й на Сумщині.

Вже 19 серпня у Сумах виникла ситуація, коли партійне керівництво намагалося виконувати розпорядження ДКНС, отримавши натомість спротив активістів і депутатів місцевих рад. Вони домоглися скликання надзвичайної позачергової сесії, аби висловити свою позицію щодо ситуації у Москві. Сесія Сумської міськради засудила дії ДКНС, котрі прямо загрожували незалежності України. За ініціативи сумчанина Олександра Бербеги відбувся запис добровольців для захисту міста від ДКНС. За кілька годин до так званої "Національної гвардії" записалося понад 400 осіб.

ДКНС не зміг фактично поширити свій вплив на Україну, а поразка путчу у Москві 21 серпня 1991 р. звела нанівець намагання тоталітарного режиму зупинити розпад Радянського Союзу. Після поразки путчу було прийнято рішення про заборону КПРС та передачу її майна, приміщень органам місцевого самоврядування. А 24 серпня 1991 р. до зали Верховної Ради УРСР внесли Національний прапор. Серед тих, хто зробив це, був і сумчанин Олександр Воробійов.



На захисті народовладдя



Революція на траві – протести студентів, їхніх батьків, викладачів та інших мешканців Сум у травні-серпні 2004 р. проти об'єднання трьох вишів міста – СумДУ, Сумського державного педуніверситету ім. Макаренка та Сумського національного аграрного університету – в один. Закінчилися перемогою протестувальників, а саме скасуванням Президентом України Леонідом Кучмою свого указу про об'єднання. Революцію на траві вважають успішною кампанією, що стала прикладом для активістів, що організовували Помаранчеву революцію.

12 травня 2004 р. до пам'ятника Тарасу Шевченку у центрі м. Суми вийшли викладачі, студенти, їхні батьки, кілька депутатів міськради. Всього двадцятьох людей, які протестували проти насильницького об'єднання трьох сумських вузів.

Передумовами виступу було те, що за майже п'ять років свого панування виходець із Донбасу голова Сумської ОДА Володимир Щербань поза зоною свого контролю залишив мізер бізнесу, повністю контролював правоохоронні та фіскальні органи, керівні посади в яких займали вихідці з Донбасу. Не витримавши шаленого тиску, достроково припинив свої повноваження міський голова м. Суми, місце якого після сфальшованих виборів зайняв радник Щербаня. Опозиція ледь жевріла і була розрізнена, майже повністю контролювався медійний простір.

Об'єднання вузів вбачалося чудовою ідеєю, яку сором'язливо прикрили квітчастою ряднінкою турботи про майбутнє сумських вишів та економічної доцільністю. Очолити тільки-но створений на папері Сумський Національний Університет мав керівник найслабшого на той час вузу Сум – ректор СНАУ Олександр Царенко, очільник обласного осередку СДПУ (о) Віктора Медведчука.

Помаранчева революція (Майдан) – кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорності в Україні, організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах у листопаді-грудні 2004 року, після оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів, згідно з якими нібито переміг його суперник – Віктор Янукович.

Акція почалася 22 листопада 2004 р. на Майдані Незалежності в Києві, як реакція на масові фальсифікації, що вплинули на результат виборів. Масові акції протесту відбулися і в більшості населених пунктах України, у тому числі й на Сумщині.

Основною базою об'єднаної опозиції стали західні і центральні області країни, у той час як Віктора Януковича підтримав Схід і Південь

України. Громадська думка західних країн була переважно на боці української опозиції.

Основним результатом революції було призначення Верховним судом повторного другого туру президентських виборів. Внаслідок компромісу, досягнутого фракціями Верховної Ради, після призначення повторного другого туру виборів були прийняті зміни до Конституції, які отримали назву Конституційна реформа 2004 р. Конституційна реформа зменшила повноваження президента, і, таким чином, знизила рівень значущості спірних президентських виборів. За результатами голосування у повторному другому турі виборів перемогу здобув Віктор Ющенко.

Помаранчевий колір став ознакою демонстрантів через символіку президентської кампанії Віктора Ющенка, цього ж кольору поширювалася різна атрибутика – стрічки, одяг, аксесуари.



Революція Гідності (Євромайдан) – політичні та суспільні зміни в Україні з листопада 2013 до березня 2014 року, викликані спротивом українців проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою відмовою від цього курсу. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках президента Віктора Януковича та його клану, небажання народу України миритися з перетворенням країни на одну з колоній Росії.

Передумовами революції стали системна криза режиму Януковича, повзуча русифікація, нищення малого бізнесу, руйнування фінансової системи та Харківські угоди, укладені з Росією, що сприяли в подальшому анексії нею Криму.

Датою початку Революції вважається 21 листопада 2013 р., коли Кабінет Міністрів України Миколи Азарова на своєму засіданні прийняв розпорядження, що призупиняло підготовку до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Після цього на Майдані Незалежності в Києві почали збиратися мітингуєчі. Вирішальною подією стало 30 листопада, коли на "Євромайдані" були побиті близько 100 мирних мітингувальників, у тому числі студенти.

1 грудня на майдані і вулиці Києва вийшли до 1 млн. протестувальників. Цього ж дня відбулася спроба штурму Адміністрації Президента. В ніч проти 11 грудня внутрішні війська розпочали масову акцію на витіснення мітингувальників з Майдану Незалежності.

22 грудня Народне віче в Києві з метою поглиблення, розширення та подальшої координації діяльності Євромайдану ухвалило рішення про створення загальнонаціональної організації "Всеукраїнське об'єднання "Майдан". Його осередки невдовзі виникли і в областях.

16 січня 2014 р. провладна більшість у Верховній Раді прийняла пакет законів, що обмежували права громадян, надавали органам державної влади більшу свободу каральних дій щодо

учасників акцій протесту. Бійці спецпідрозділів та наймані злочинці "титишки" застосовували нелюдські методи: викрадення, катування та вбивство активістів, тортури з роздганням на морозі, а також гладкоствольну й бойову вогнепальну зброю, водомети та бронетранспортери, що призвело до людських жертв серед мітингарів.

18 лютого, в день, коли парламент мав розглянути зміни до Конституції, до будівлі Верховної Ради підійшли протестанти. Спецпідрозділи зустріли мітингувальників водометами та газом і намагалися витіснити їх з Майдану Незалежності. Почалися масові криваві зіткнення з міліцією та підрозділами внутрішніх військ зі значними людськими жертвами.

На ранок 20 лютого Майдан перейшов у наступ і, попри шалений обстріл снайперами, швидко повернув всі втрачені позиції і розширив контрольовану зону. Найбільш жорстоке та криваве протистояння відбулося на вулиці Інститутській, де від куль снайперів, загинуло понад півсотні повстанців. Надвечір Верховна Рада прийняла постанову про незаконність "антитерористичної операції" та виведення всіх підрозділів силових структур в місця постійної дислокації. Саме цього дня Росія розпочала спецоперацію по захопленню Криму, що надалі переросла у російську збройну агресію проти України та війну на сході України.

В ніч з 21 на 22 лютого Янукович на гелікоптері втік із Києва. Попередньо з його резиденції були вивезені декілька вантажівок з нагромадженими коштовностями та грошима. Наступного дня Верховна Рада України офіційно відсторонила Віктора Януковича від посади Президента, а також ряд високопосадовців, та призначила дострокові вибори на 25 травня 2014 року.

Загиблих захисників Євромайдану в народі називали "Небесною Сотнею". Серед учасників Революції Гідності були й мешканці Сумської області, задіяні в самоуправлінні Майдану, забезпеченні життєдіяльності та інформаційній роботі. З них були сформовані 14-а сотня "Вільні люди", 36-а сотня та інші підрозділи учасників "Самооборони Майдану".

28 червня у сквері Шевченка активісти розбили наметове містечко. Майже кожного дня – погрози виключення з вузів, тиск звільнення з роботи та карні справи на батьків, розбиті шибки у квартирах, шантаж, провокації, відверте та таємне спостереження правоохоронними органами, підкидання наркотиків та порнографії, арешти активістів, закидання табору отрутною рідиною, після чого кільком непристосованим студентам "швидка" відмовляється надавати допомогу. Увесь час по телебаченню йшла компанія компрометації акції. У ніч з 31 липня на 1 серпня його знесла міліція, а усіх, хто там перебував, арештували. Студенти приймають рішення пішки йти на Київ – на Майдан.

Студентський похід влада намагалася зупинити спочатку переговорами і брехливими обіцянками, а потім Роменський райсуд прийняв рішення щодо заборони студентам пересуватися узбіччям траси Суми-Київ! Геніально.

Ранком 8 серпня на кордоні Сумської та Полтавської областей сумська міліція, якою керував особисто начальник УМВС у Сумській області, вчинила напад на студентську колону. Кого змогли затримати, везли до Недригайлова й Ромнів, де одразу чинили суд. Але невелика група студентів, передбачаючи напад, вночі пішла на Київ лісами. У Сумах у ці дні пройшли кілька багатотисячних мітингів з вимогою відставки голови облдержадміністрації. Указ Кучми про відміну свого ж Указу про ліквідацію сумських вузів застав сумських студентів 10 серпня рівно на половині дороги до Києва біля села Харківці, що під Пирятиним.

На місці таборового містечка в сумському сквері Т. Шевченка згодом було встановлено пам'ятник на честь "Революції на траві".

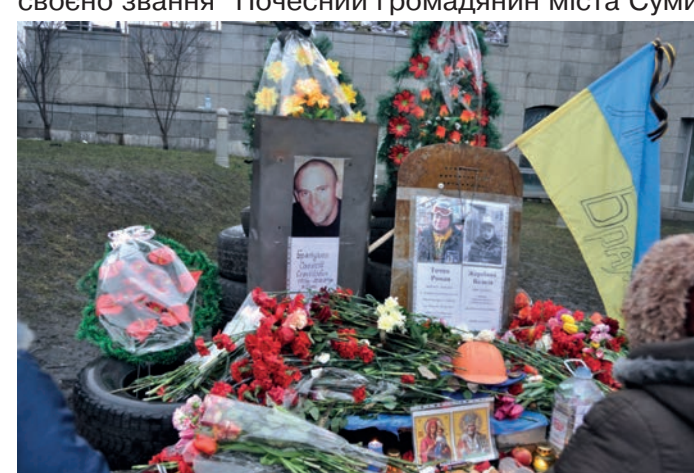
Братушка Олексій Сергійович народився 10 квітня 1975 р. у Сумах, українець. У 1992 р. закінчив Сумську загальноосвітню середню школу № 11. З 1992 р. працював столяром Сумського машинобудівного науково-виробничого об'єднання імені М.В. Фрунзе. Згодом закінчив Сумський державний університет. Займався приватною підприємницькою діяльністю, на життя заробляв перевезеннями. В Олексія було хобі: любив подорожувати наодинці. На вихідні брав наплічник та вирушав у піші походи на десятки кілометрів, ходив не дорогами, а тільки за компасом, знав усі пам'ятні місця Сумщини. Брав активну участь у Помаранчевій революції 2004 р.

Під час Революції Гідності Олексій не раз їздив до Києва, але був там тільки в найгарячіші періоди. Коли ситуація заспокоювалася, повертався. Коли побачив у новинах побоїще 18 лютого, одразу ж почав збиратися до Києва. У Сумах залишилися його хворі батьки, дружина, 13-річна донька та новонароджений син Олександр. Коли Олексій загинув, малюку виповнилося тільки десять днів.

Знайшов земляків, але 36-а Сумська сотня стояла посеред Майдану. Тому Братушка записався до Львівської сотні, що була на передовій. Під час стрілянини в Києві беззбройний Олексій захищав своїх побратимів на вулиці Інститутській і отримав смертельне поранення від пострілу снайпера. Куля пробила металевий щит і бронежилет. Медики не змогли його врятувати. Того ж дня, 20 лютого рідним повідомили про загибель. 22 лютого сестра Ольга знайшла його серед невпізнаних загиблих у Київському морзі. Наскрізне поранення в груди навиліт. Лікарі сказали, що він навіть не зрозумів, що сталося – миттєва смерть... Тіло привезли до Сум 23 лютого.

Братушка Сергій Федорович, батько: "У січні, як все почалося на Грушевського, я відчував, що маю його втримати... Бо не повернется... В лютому не послуухався, сказав: "Бать, не роби з мене пацюка. Я буду через два дні". Обіцянку виконав... Через два дні його й привезли... В труні...". Поховали Олексія 24 лютого у Сумах на Алеї Почесних громадян міста Суми.

18 червня 2014 р. рішенням сесії Сумської міськради Олексію Братушці присвоєно звання "Почесний громадянин міста Суми".



громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народу, виявлені під час Революції гідності".

За героїчну самопожертву в червні 2015 р. указом патріарха Філарета нагороджений відзнакою Української православної церкви Київського патріархату – медаллю "За жертвність і любов до України" (посмертно).

18 лютого 2016 р. розпорядженням Сумського міського голови одну з вулиць було перейменовано на Вулицю Олексія Братушки, аналогічний топонім з'явився й у м. Троєстанці Сумської області.



Сумський історичний порт

<http://history.sumy.ua>



УПРАВЛІННЯ МОЛОДІ ТА СПОРТУ СУМСЬКОЇ ОДА

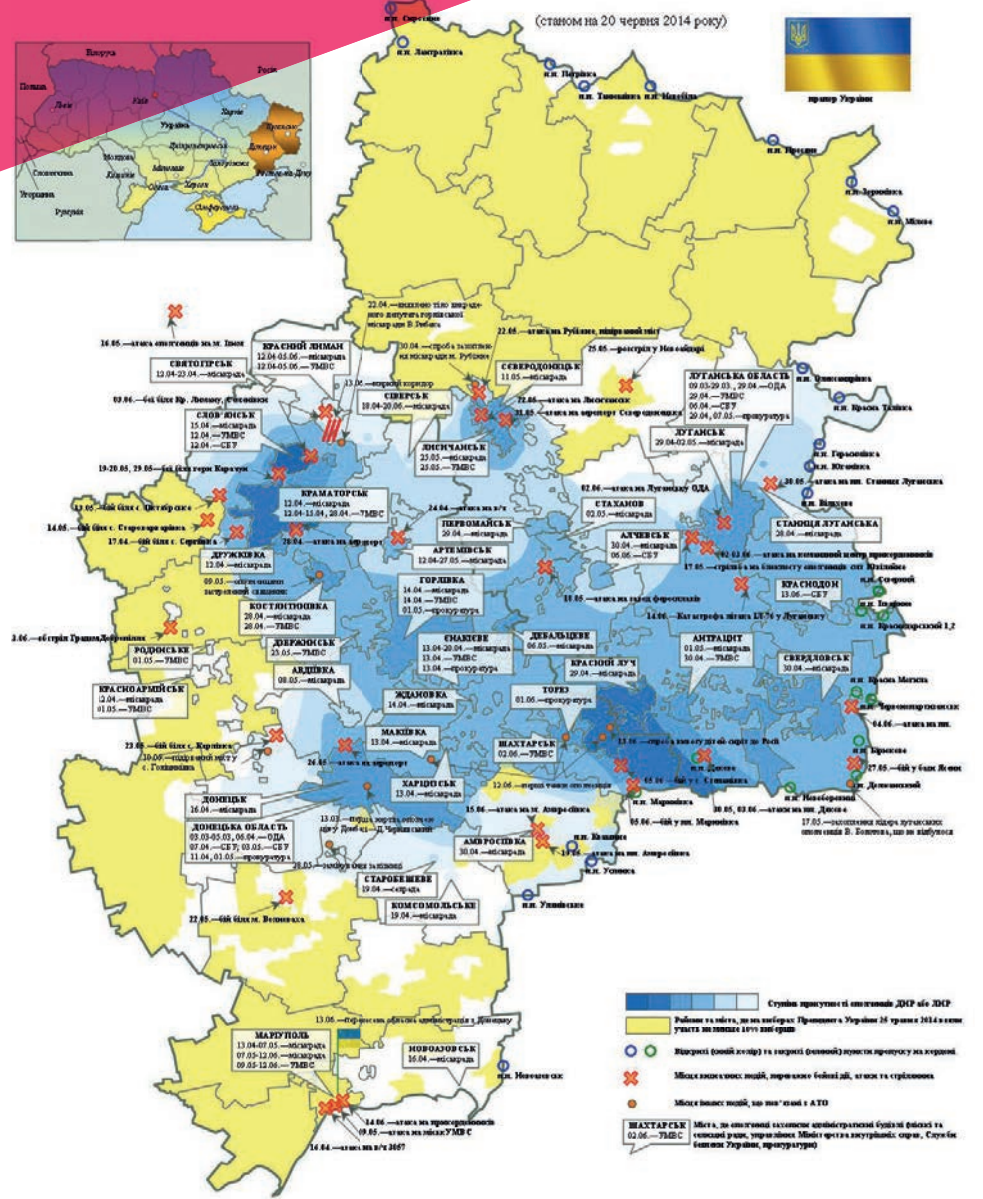
Проект "Державність і патріотизм" виготовлено в рамках реалізації Обласної програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді за підтримки Сумської обласної державної адміністрації та Сумської обласної ради. Авторська експертна група проекту: Корнієнко О.М., Власенко В.М., Артюх В.О., Вовк О.В., Михайліченко М.А., Наталуха А.С.



В ОБОРОНІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ



Карта проведення антитерористичних операцій на території самопроголошених Донецької та Луганської народних республік (територія Донецької та Луганської областей України)



Російська збройна агресія проти України (також Російсько-українська війна, Третій визвольний змагання) – пряме та опосередковане застосування збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету та територіальної цілісності України. Станом на кінець 2018 р. жертвами війни стали до 13 тис. осіб убитих, 30 тис. поранених та майже 1,8 млн. осіб вважаються вимушеними переселенцями. Росією та її маріонетковими утвореннями – так званими "ДНР" та "ЛНР", було захоплено 7,2 % території України.

Складовими російської збройної агресії проти України, що розпочалася 2014 р., є:

- російська інтервенція до Криму 2014 р.;
- війна на сході України 2014-2019 рр.

27 січня 2015 р. Верховна Рада України визнала Російську Федерацію агресором.

Аніщенко Олександр Григорович народився 17 грудня 1969 р. в місті Суми, українець. Навчався у Сумській середній школі № 4, був сумлінним та старанним учнем, брав активну участь у суспільному житті школи, спортивних змаганнях і культурно-виховних заходах.

З 1987 р. по 1993 р. навчався у Сумському державному педагогічному інституті імені А.С. Макаренка на факультеті фізичного виховання. Під час навчання працював у Сумській загальноосвітній школі № 4 вчителем фізичної культури.



З 1990 р. по 1992 р. працював пожежником у воєнізованій пожежній частині № 7 міста Суми.

Військову службу у Службі безпеки України проходив з 1993 р. З 2008 р. обіймав посаду заступника начальника відділу Центру спеціальних операцій боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів Служби безпеки України в Сумській області.

З 15 квітня 2014 р. виконував обов'язки начальника відділу Центру спеціальних операцій боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів СБУ в Сумській області. Зарекомендував себе як

справжній фахівець своєї справи та умілий організатор. Користувався безперечним авторитетом і повагою в колективі. Брав безпосередню участь у спеціальних заходах, що проводилися спецпідрозділом ІДСО "А" СБУ.

5 травня 2014 р. поблизу м. Слов'янськ Донецької області під час виконання бойового завдання група військовослужбовців Центру спеціальних операцій "А" СБУ була атакована групою бойовиків, яка першою відкрила вогонь із автоматичної та бронебійної зброї на ураження.

Вступивши у нерівний бій, співробітники спецпідрозділу з честю виконали свій службовий обов'язок, виявивши мужність і героїзм, залишившись вірними Присязі.

Під час бою полковник Аніщенко Олександр Григорович загинув, рятуючи своїх поранених товаришів.

Полковнику Аніщенку було 44 роки, з яких 21 рік він присвятив військовій службі в Управлінні СБ України в Сумській області, з них – у спецпідрозділі "Альфа" – 14 років чесної та сумлінної ратної праці.

Він був зірцем, прикладом та вихователем для молодих колег, і пішов з життя, виконавши свій військовий і громадянський обов'язок.

У вересні 2014 р. Сумська міська рада присвоїла Аніщенку Олександру Григоровичу звання "Почесний громадянин міста Суми" та на його честь у Сумській загальноосвітній школі I-III ступенів № 4 було встановлено меморіальну дошку. На честь героя з початку нового навчального року перший курс в Національній академії СБУ названо ім'ям Олександра Аніщенка. 23 травня 2015 р. в Семенівці на околиці Слов'янська відкрито пам'ятник співробітникам Служби безпеки України, військовослужбовцям Національної гвардії України, високомобільних десантних військ, які загинули на території Слов'янського району Донецької області. 5 травня 2016 р. в Сумах урочище відкрили вулицю Олександра Аніщенка.

За особисту мужність і героїзм, виявлені під час захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу, глава держави нагородив посмертно Олександра Аніщенка орденом Богдана Хмельницького III ступеня. Указом Президента України від 2 січня 2015 р. № 1/2015 О. Аніщенку присвоєно звання Герой України з удостоєнням медалі "Золота Зірка" (посмертно) – "за виняткову мужність, героїзм і самопожертву, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі".

Сергій Олександрович Табала народився в м. Лебедині 16 грудня 1995 р. По закінченню 9 класів сумської школи № 9, здобув фах кухаря-кондитера. Жив із бабусяю та двома молодшими братами. Мама була на заробітках, а тато загинув. У юному віці захопився національною ідеєю, перечитав масу книжок з історії та філософії. Не по роках мудрий: швидко думав, реагував, пропонував нелінійні рішення. Відчайдух і патріот, лідер у молодіжному націоналістичному середовищі. Псевдо "Север" придумав собі сам, можливо тому, що народився на Сіверщині.

До "Правого Сектору" Сергій Табала вступив на Майдані, 29 листопада 2013 р., коли відчув – настав час рішучих дій. Під вогнем на Грушевського йому виповнилося вісімнадцять.

"Генріх", активіст "ПС", м. Суми: "Найгарячіші події на Грушевського, Інститутській, в Будинку профспілок. У побратимів "вогнепали", контузії, опіки від коктейлів Молотова, запалення легенів, а "Северу" хоч би що, мов заворожений... Він жартував: мене боги оберігають! Там, на Грушевського, його призначили заступником командира загону "ПС", а коли командири важко поранили, "Север" став на його місце. То були найгарячіші дні".

До донецького летовища Север потрапив як доброволець Добровольчого Українського корпусу "Правого Сектору". Його підрозділ стояв у Пісках, і прибулий на дружні перемовини комбат десантників зізнався, що там непереливки, треба рятувати наших бійців, серед яких десантники, піхота і трохи спецназу. Добровольці "ПС" тоді пішли й зробили – розірвали кільце довкола аеропорту. Своє перше поранення Сергій отримав 28 серпня в аеропорту, під час чергового штурму росіянами позицій "кіборгів". Ушкодження середньої важкості: в груди і руку, один із осколків залетів під бронезилет, зупинившись біля сонної артерії. Хірурги із дніпровського військового госпітально ім. Мечникова казали, що юнак народився в сорочці. "Не треба лукавити, йде війна – і або ми їх, або вони нас! – у інтерв'ю зі шпитальної палати говорив про реалії воєнних подій "кіборг" Север. – І краще, якщо ми переможемо. Стріляють у мене, у побратимів, топчуть мою Україну. Я мушу їх захищати!".

"Шило", боець ДУК "ПС", м. Новомосковськ: "Ми здружилися під обстрілами в аеропорту. Якщо він прикривав фланг чи спину, я вже не обертався: вірив більше, ніж собі. Такий загине, а не відступить...".

Боець 5-го окремого батальйону ДУК "Пра-

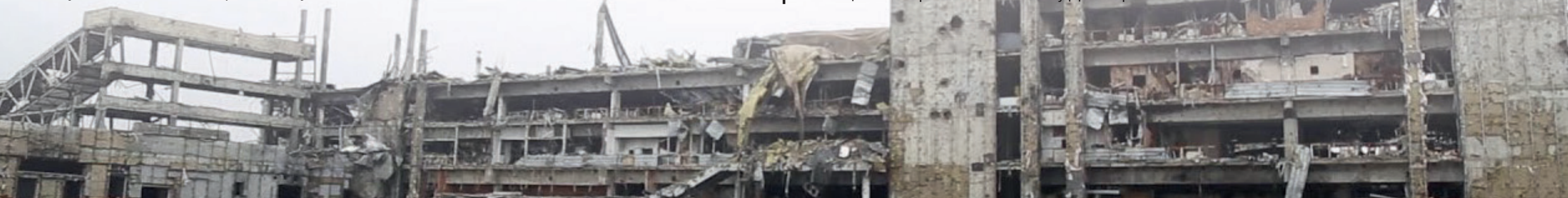
вий Сектор" наймолодший "кіборг" Сергій Табала (позивний "Север") загинув 6 листопада 2014 р. внаслідок влучення снаряду 100-мм протитанкової гармати "Рапіра", тримаючи оборону на звідусіль обстрілюваній диспетчерській вежі аеропорту імені Прокоф'єва м. Донецька. Через місяць хлопцю мало б виповнитися дев'ятнадцять. Поховали "Севера" у закритій труні, накритий державним і червоно-чорним прапорами на Алеї Слави Центрального кладовища Сум.

Рішенням сесії Сумської міської ради 17 грудня 2014 р. Сергію присвоєно звання "Почесний громадянин міста Суми". Розпорядженням Сумського міського голови від 19 лютого 2016 р. іменем Сергія Табали ("Севера") названо вулицю м. Суми, а в Сумській спеціалізованій школі № 9 встановлено меморіальну дошку.



Указом Президента України від 21 листопада 2016 р. № 516/2016 С. Табали присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена "Золота Зірка" (посмертно) – "за особисту мужність, героїчне відстоювання прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народу, виявлені під час Революції Гідності та у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України". Нагороджений відзнакою "Народний Герой України" (посмертно).

Фотографія С. Табали у аеропорту Донецька стала образом для створення пам'ятника українським добровольчим батальйонам, встановленому у с. Святопетрівське Київської області.



HISTORY
Сумський історичний портал
<http://history.sumy.ua>



УПРАВЛІННЯ
МОЛОДІ ТА СПОРТУ
СУМСЬКОЇ ОДА

Проект "Державність і патріотизм" виготовлено в рамках реалізації Обласної програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді за підтримки Сумської обласної державної адміністрації та Сумської обласної ради. Авторська експертна група проекту: Корнієнко О.М., Власенко В.М., Артюх В.О., Вовк О.В., Михайличенко М.А., Наталуха А.С.